

LUNDS
UNIVERSITET

Språk- och litteraturcentrum
Översättarutbildningen

EXAMENSARBETE VT 2012
MASTER I ÖVERSÄTTNING
Specialisering i engelska

Begripliga begrepp eller tomma ord

Om översättares verksamhet och engelskans hegemoni
i den akademiska diskursen

Författare:

Maria Nilsson

xmarianilsson@gmail.com

Handledare:

Lars-Johan Ekerot

Sammandrag

Uppsatsen behandlar översättning från engelska till svenska av samhällsvetenskapliga begrepp i akademiska texter. Syftet är att undersöka översättares verksamhet vid begreppsöversättning, och hur de påverkas av olika diskursiva normer och av engelskans inflytande i den akademiska diskursen, för att få svar på frågan hur översättare kan hantera användningen av engelska begrepp i svenskan. Intervjuer med tre översättare, en fackgranskare och en förläggare utgör underlag för diskussionen. Analysen använder diskursanalytiska begrepp. Som bakgrund till analysen presenteras dels aktuella frågor inom språkvård och språkpolitik i Sverige, med fokus på engelskans status inom högre utbildning, dels teoretiska och praktiska perspektiv på översättning av samhällsvetenskapliga begrepp. Översättarnas verksamhet relateras till tre diskurser som på olika sätt bestämmer ramarna för översättningsarbetet: den samhällsvetenskapliga diskursen, förlagsdiskursen och den språkpolitiska diskursen. Slutsatsen är att översättarna huvudsakligen anpassar sig till den samhällsvetenskapliga diskursens normer och ofta upplever användningen av engelska begrepp i svenskan som problematisk men har små möjligheter att introducera nya svenska begrepp. Snarare bör svenska motsvarigheter till de engelska begreppen introduceras av forskare och akademiker som är en del av ämnesdiskursen, för att begreppen ska accepteras och berika det samhällsvetenskapliga språket, som annars riskerar att utarmas på grund av den angloamerikanska språkliga hegemonin.

Nyckelord: översättning, samhällsvetenskapliga begrepp, engelska, svenska, språkvård, språkpolitik, akademisk diskurs

Engelsk titel: Comprehensible concepts or empty words: The work of translators and the hegemony of English in academic discourse

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
2. Bakgrund	5
2.1 Grundläggande begrepp: Diskursanalys	5
2.2 Samhällsvetenskaplig(a) diskurs(er)	7
2.3 Språkvård och språkpolitik	8
2.3.1 Domänförluster	8
2.3.2 Rekommendationer	10
2.4 Perspektiv på översättning av samhällsvetenskapliga begrepp	10
2.4.1 Wallerstein: Ett normativt perspektiv	11
2.4.2 Price: En kritik av normer	12
2.4.3 Heim & Tymowski: Vikten av översättning	13
3. Beskrivning av undersökningen	15
3.1 Respondenterna	16
3.2 Syftet med intervjuerna	17
3.3 Intervjuer som forskningsmetod	18
4. Analys	19
4.1 Översättarna och diskurserna	19
4.1.1 Normer och restriktioner	20
4.1.2 Ämnesrelaterade kunskaper	21
4.1.3 Fackgranskaren som expert	22
4.2 Hur översättarna påverkar texten	23
4.2.1 Översättarnas ”känsla”	23
4.2.2 Avtryck i texten	24
4.2.3 Föränderliga begrepp	25
4.3 Engelskans inflytande	26
4.3.1 Engelska begrepp	26
4.3.2 Exakthet eller osäkerhet?	28
4.3.3 Förlagets inställning	29
4.3.4 Genomskinlig översättning	30
4.4 ”Buzzwords”	31
4.4.1 Utvecklingsdiskursen	31
4.4.2 Begreppsstudie: <i>empowerment</i>	33
4.5 Diskussion	34
4.5.1 Diskursernas normer	34
4.5.2 Tillgång till kunskap	35
4.5.3 Strategier	36
4.5.4 Engelskans hegemoni	36
4.5.5 Kommentarer	40
5. Avslutning	41
Källförteckning	43
Bilaga: Intervjufrågor	

1. Inledning

Den här uppsatsen behandlar översättning från engelska till svenska inom det akademiska samhällsvetenskapliga området. Jag använder mig av ett diskursanalytiskt perspektiv i Norman Faircloughs tradition för att undersöka hur översättare arbetar med begrepp. Uppsatsens ämne har vuxit fram ur mina egna erfarenheter av översättning av texter kopplade till internationell politik. I olika texter upptäckte jag en mängd engelska ord som var svåröversatta och oftast verkade användas på engelska även i svenskspråkiga sammanhang. Detta ledde fram till frågan *hur man bör översätta begrepp i samhällsvetenskapliga texter*. Den frågan är utgångspunkten för uppsatsen, men den ger förstås också upphov till flera följdfrågor varav några av de viktigaste sett från mitt perspektiv har varit frågorna *hur översättaren påverkas av en normativ diskurs*, och *hur man som översättare kan förhålla sig till engelskans ökade inflytande i den akademiska diskursen*.

Aspekter som jag har undersökt är bland annat översättarens bakgrund, hur översättaren söker och hittar information, vilka faktorer som påverkar översättarens verksamhet och vad översättaren själv anser om sina möjligheter att påverka valet, skapandet och användningen av begrepp. Eftersom det inte har skrivits så mycket om just de engelska ordens intåg inom samhällsvetenskapen annat än i språkvårdssammanhang, har min undersökning till stor del grundat sig på kontakter och intervjuer med människor som ägnar sig åt textskapande verksamhet inom det samhällsvetenskapliga området. Det är en liten studie men min förhoppning är att respondenternas olika perspektiv och inblickar kan leda till en intressant diskussion som kan väcka nya tankar om översättning av begrepp till svenska, och om de engelska ordens användning i svenskan.

Uppsatsen inleds med ett bakgrundsavsnitt, där det diskursanalytiska perspektivet som utgör grunden för min analys presenteras, följt av en kort introduktion till den akademiska samhällsvetenskapliga diskursen, ett avsnitt om språkvård och språkpolitik, samt en genomgång av några teoretiska perspektiv på översättning av samhällsvetenskapliga begrepp. Immanuel Wallerstein, Joshua M. Price, samt Michael Henry Heim & Andrzej W. Tymowski från *American Council of Learned Societies (ACLS)* står bakom de olika perspektiven, som har sitt ursprung i den amerikanska forskningskulturen, vilket också kan sägas vara fallet för en stor del av dagens samhällsvetenskapliga teori. De teoretiska delarna ger en inblick i studier som har gjorts och hur ämnet har diskuterats tidigare, och en utgångspunkt för en diskussion av den svenska kontexten. Därefter följer uppsatsens praktiska avsnitt, med en

genomgång av metod och analysdelen med valda resultat från intervjuerna och relevanta texter.

Underlaget för analysen utgörs av intervjuer med tre översättare, en förläggare och en fackgranskare. Två av intervjuerna, med översättarna Lisa Sjösten och Sven-Erik Torhell, är mer ingående och utgör det huvudsakliga underlaget för diskussionen. Intervjuerna utgår från två samhällsvetenskapliga böcker översatta av Sjösten och Torhell. För att få ytterligare ett perspektiv på översättning av begrepp ställdes ett antal frågor via e-mail till Henrik Gundenäs som är översättare och verksam inom den samhällsteoretiska tidskriften *Fronesis*. Gundenäs svar används som komplement till de båda huvudsakliga översättarintervjuerna. Vidare har en intervju gjorts med förläggaren för samhällsvetenskaplig litteratur på förlaget Studentlitteratur, Caroline Boussard, och slutligen en kortare intervju via e-mail med fackgranskaren Catrin Lundström. I analysdelen tar jag också upp en text av professor Gudrun Dahl, som är specialiserad inom utvecklingsforskning. Genom Dahls text får analysen en koppling till den akademiska verklighet där begrepp och texter diskuteras, skapas och används. Texten bidrar till att problematisera översättningen av begrepp. Analysen mynnar ut i en diskussion om svårigheter och överväganden vid översättning av begrepp från engelska till svenska.

2. Bakgrund

Med utgångspunkt i Norman Faircloughs teorier presenterar jag några begrepp som är viktiga för min fortsatta diskussion, framför allt diskursbegreppet. Den akademiska samhällsvetenskapliga diskursen är viktig för den diskussion som jag ska föra i analysen, liksom även den språkpolitiska diskursen, som representeras av undersökningar och skrifter från bland annat Språkrådet och regeringen, med fokus på domänförluster och språket inom högre utbildning. För att ge exempel på hur frågan om översättning av samhällsvetenskapliga begrepp har diskuterats både vetenskapligt och praktiskt presenterar jag därefter jag några teoretiska perspektiv på översättning av termer och begrepp.

2.1 Grundläggande begrepp: Diskursanalys

Norman Fairclough förenar i sina teorier språklig analys med studier av samhällsprocesser. Faircloughs kritiska diskursanalysperspektiv kan användas för att tydliggöra hur översättarna påverkas och begränsas i sin verksamhet genom inflytande från olika aktörer. Jag kommer att använda mig av flera av de begrepp som Fairclough har spridit genom sin version av

diskursanalys, som lutar sig mot bland annat Antonio Gramscis, Louis Althusser och Michel Foucaults samhällsteorier (Fairclough 1992:1). Begreppet *diskurs* har använts på olika sätt inom lingvistik och samhällsteori. I sin användning av begreppet förenar Fairclough den samhällsteoretiska betydelsen med en lingvistisk dimension: diskurs ses som ett sätt att strukturera kunskaps- och samhällsområden varav ett viktigt element är den interaktion som äger rum genom språkliga budskap och genom processer av produktion och tolkning av tal och skrift (1992:3–4). Diskursen bidrar till att skapa den sociala struktur som direkt eller indirekt även formar och begränsar den, genom normer och konventioner, liksom genom identiteter och institutioner. Det sker via *diskursiva praktiker*, de diskursspecifika handlingar som utförs, och som bidrar till att upprätthålla normer men även kan bidra till att utmana och förändra dem. (1992:64–65.) Diskursiva praktiker inom den akademiska diskursen är till exempel det akademiska sättet att uttrycka sig i skrift, vilka begrepp man använder när man talar om olika ämnen eller hur texter produceras, sprids och konsumeras inom diskursen.

Ett annat grundläggande begrepp för Fairclough är *ideologi*. Här utgår han från Gramsci och Althusser när han definierar ideologier som det som konstruerar verkligheten eller ger den dess innebörd. Ideologierna är inbyggda i diskursiva praktiker, i sociala relationer och identiteter. (Fairclough 1992:87.) De är kopplade till maktrelationer och styrs av *hegemonier*, även det ett begrepp från Gramsci, vilka styr och kontrollerar de ekonomiska, politiska, kulturella och ideologiska dimensionerna av samhället. Hegemonier grundar sig på samtycke snarare än direkt dominans. De bygger alltså på att de underordnade underordnar sig frivilligt och att vissa beteenden eller praktiker naturaliseras, och de innebär inte total eller stabil makt. (1992:92.)

Genom *intertextualitet* struktureras produktionen av text och på längre sikt diskursordningen. Intertextualitet innebär att texter konstrueras på ett visst sätt genom sitt förhållande till andra texter – de kan anta likheter eller utmana konventioner och normer, beroende på vilken relation de har till olika hegemonier. (Fairclough 1992:9–10.) *Interdiskursivitet* betecknar en sorts intertextualitet där en diskurs använder sig av element från en annan diskurs (1992:85). Slutligen kommer jag att ta upp begreppet *kommodifiering*, som Fairclough menar är en utmärkande del av det senmoderna samhället. Genom inflytande från reklam- och marknadsföringsdiskursen handlar texter i allt större utsträckning om att ”sälja” och ge publicitet. Det har att göra med en generell strävan att maximera effektiviteten i olika system och institutioner, vilket påverkar språk och texter på olika nivåer. (Fairclough 1992:117, Chouliaraki & Fairclough 1999:10–12.)

Översättarens verksamhet har tidigare studerats diskursanalytiskt på liknande sätt av Basil Hatim & Ian Mason, bland annat i *The Translator as Communicator* (1997). För Hatim & Mason, liksom för mig, är det intressanta i detta sammanhang hur översättaren som ”kommunikatör” påverkas av och bidrar till att upprätthålla, förstärka eller utmana de ideologier (kulturella antaganden, övertygelser och värdesystem) som styr olika diskurser (1997:143–146). Även Hatim & Mason använder sig av Fairclough, bland andra, som begreppsmässig grund för sina teorier.

2.2 Samhällsvetenskaplig(a) diskurs(er)

”Samhällsvetenskaper” är en sammanfattande benämning på ämnen som studerar samhället ur dess olika aspekter. Den klassiska samhällsvetenskapen var en strävan att begripa och förklara den samhällsliga verkligheten, för att avmystifiera och upplysa på samma sätt som naturvetenskapen hade gjort med naturen (Dahlström 1980:32), och kan sägas undersöka ”socio-kulturella meningssammanhang” – ofta kopplade till sociala problem – som forskare får tillgång till genom att själva vara en del av dem eller genom andra som är en del av dessa meningssammanhang (1980:15). Samhällsvetare utgår i sin forskning från vissa grundläggande föreställningar om kunskapens natur och dessa manifesterar sig i forskningspraktiken (1980:30). Olika samhällsvetenskapliga ämnen har utvecklat olika ”vetenskapliga standarder” som skiljer sig mycket från varandra, och de bildar på så sätt vetenskapssammanhang, eller diskursgemenskaper. Beroende på ämne kan de vara mindre och nationella eller större och internationella. För att hävda sig måste forskare bli en del av en specifik akademisk vetenskaplig diskurs och följa dess konventioner gällande genrer och publicering. (Carlsson 2006.)

Det finns alltså dels en övergripande samhällsvetenskaplig diskurs, dels flera ämnesrelaterade samhällsvetenskapliga diskurser med skilda normer. Dessutom är den svenska samhällsvetenskapliga diskursen en del av en internationell samhällsvetenskaplig diskurs med till stor del gemensamma begrepp och normer men även språkliga och kulturella skillnader. Här syftar jag på den svenska diskursen (inklusive olika ämnesdiskurser) när jag talar om ”den samhällsvetenskapliga diskursen”.

I Sverige används engelska alltmer inom högre utbildning och forskning, både som publiceringsspråk, inom undervisning och i litteraturen. Detta beror på internationaliseringen av universiteten och det internationella forskningssammanhang där engelska sedan länge är det vetenskapliga språket. Det är tydligast i naturvetenskapliga ämnen och på avancerad nivå,

men även samhällsvetenskapliga ämnen är påverkade av engelskans inflytande, och man kan se tendenser till att alltmer undervisning kommer att ges på engelska på grund av den ökade internationaliseringen. Ofta är även stora delar av kurslitteraturen engelskspråkig, även inom utbildningar med svenska som undervisningsspråk. (Salö 2010:7, 40–41, 51.)

2.3 Språkvård och språkpolitik

Enligt utredningen ”Domämförluster i svenskan”, som skrevs av Maria Falk 2001 på uppdrag av Nordiska Ministerrådets språkpolitiska referensgrupp, har språkvård i Sverige oftast inte förknippats med lagstiftning och förordningar. Vården av svenskans ”status och korpus” (se Falk 2001:5) har snarare skett genom ”rådgivning, folkbildning och dokumentation” (2001:7). Sedan utredningen skrevs har Svenska språknämnden blivit ett officiellt organ (Språkrådet). I Sverige verkar nu bland annat Språkrådet och Terminologicentrum (TNC) i språkvårdsfrågor. Språkrådet, som alltså är Sveriges officiella organ för språkvård och språkpolitik, följer, dokumenterar och forskar om språkutvecklingen i Sverige och ger även råd till allmänheten (Språkrådet 2012). TNC verkar för en ”effektiv fackspråklig kommunikation i svenskt näringsliv och i samhället” och ger bland annat ut termordlistor och tillhandahåller en ordlista med begrepp och termer grundad på frågor från allmänheten (TNC 2012). 2009 kom dessutom en språklag med syfte att ”ange svenskans och andra språks ställning och användning i det svenska samhället” och ”värna svenskan och den språkliga mångfalden i Sverige” (Sveriges riksdag 2012). Språklagen föregicks av olika skrifter och utredningar som diskuterade svenskans ställning, bland annat regeringens proposition ”Bästa språket” (2005) och betänkandet ”Värna språken” (2008), som är resultatet av en utredning inför språklagen. 2010 gav Språkrådet ut rapporten ”Engelska eller svenska? En kartläggning av språksituationen inom högre utbildning och forskning” (2010) av Linus Salö. I flera av skrifterna diskuteras domämförluster.

2.3.1 Domämförluster

Begreppet *domän* syftar på en språksituation som definieras av egenskaper som har med plats, ämne eller deltagare att göra och har alltså många likheter med begreppet *diskurs*. En domämförlust inträffar när ett språk helt ersätter ett annat inom ett samhällsområde. Språkrådet skriver att domämförluster i svenskan i dag sker inom vissa delar av högre utbildning och forskning – men även delar av arbetslivet och politiken anses kunna förlora domäner till engelskan. (Värna språken 2008:44.) I ”Bästa språket” konstateras likaså att engelskans

utbredning ökar inom högre utbildning, politik och förvaltning och inom stora delar av näringslivet (2005:7). Enligt Falks utredning om domämförluster är språkbrukarnas ”attityder och medvetenhet i språkliga frågor” (2001:14) mycket viktig, eftersom det ofta handlar om att svenska språkbrukare övergår från svenska till engelska mer eller mindre frivilligt, i olika sammanhang. Till grund för detta ligger det alltmer internationaliserade samhället och en strävan mot europeisering och globalisering, menar Falk (2001:96).

I Falks utredning ingår en undersökning av språksituationen på några av Sveriges större universitet, där frågor har ställts om bland annat kurslitteratur på andra språk, språkpolitiska diskussioner vid institutionerna och eventuella konflikter eller problem kopplade till språkbruk eller språkval (2001:26–27). Resultaten är uppdelade på olika ämnesområden, och under ”Samhällsvetenskapliga ämnen” finns några intressanta synpunkter. Vid institutionen för freds- och utvecklingsforskning vid Göteborgs universitet noterar man hur engelska som det enda dominerande vetenskapliga språket begränsar den språkliga spridningen i valet av kurslitteratur. Man nämner också att det är viktigt att behålla svenskan på grundnivå eftersom många studenter är svenskar med utländsk bakgrund – för dem är engelskan i bästa fall deras tredje språk. En farhåga är att forskare sätter likhetstecken mellan engelskspråkig litteratur och internationell debatt, som om inga viktiga debatter ägde rum på andra språk. (Falk 2001:38.)

När det gäller svenskans ställning som vetenskapligt språk påpekar flera institutioner i undersökningen att studenterna ofta saknar begrepp och facktermer på svenska, vilket gör att presentationer och diskussioner, liksom skriftliga uppgifter, blir starkt influerade av engelska. Man spekulerar i om studenterna hämmas i sin inläring när de inte får möjlighet att utveckla sina tankar på sitt modersmål. (Falk 2001:38.) Detta problem tas även upp i ”Bästa språket”, där man menar att användningen av engelska kan ha konsekvenser för studenternas kunskapsinhämtande och för kvaliteten på undervisningen. Därför anser man att det är viktigt att såväl lärare som studenter behärskar både svenska och engelska, och att de båda språken används parallellt inom högre utbildning. Samtidigt anser man dock att det är viktigt att engelska används i ökad omfattning för att svensk forskning ska kunna hävda sig och högre utbildning ska kunna ingå i ett internationellt samarbete. (Bästa språket 2005:47.)

Falk menar att man inte behöver se det hela som ett motsatsförhållande: att värna om och utveckla svenska språket behöver alltså inte stå i motsats till internationalisering och ökade konkurrensmöjligheter. Det kan tvärtom få en gynnsam verkan att stärka modersmålets status även i ett internationellt perspektiv eftersom man annars lätt hamnar i underläge vid

förhandlingar och när man ska tillgodogöra sig information på ett främmande språk. (2001:96.)

2.3.2 Rekommendationer

I ”Bästa språket” konstaterar man att målet att svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk innebär att ”alla måste medverka” till att svenska språket fortsätter att vara ett språk som fungerar inom olika delar av samhället, till exempel inom administrationen, arbetslivet, det politiska systemet och på alla nivåer inom utbildningsväsendet. Om svenskan förlorar användningsområden kan det minska möjligheterna till insyn och demokratisk delaktighet, och brist på svenska termer och uttryck kan skapa kommunikationsproblem i samhället och påverka attityden till det egna språket. (2005:16–17.) Ytterligare insatser behövs, enligt utredningen, inom språkvården för att främja att de språkpolitiska målen uppnås. Bland annat bör tillgången till och bruket av nya svenska termer främjas. (2005:23). Man anser även att språkteknologin bör utvecklas och menar att TNC är ett viktigt organ. Gränsen mellan allmänspråk och fackspråksterminologi är inte alltid så tydlig, skriver man i utredningen, och den snabba samhällsutvecklingen kräver ett intensivt arbete för att komma fram med nya terminologier inom olika områden. (2005:28–29).

I ”Bästa språket” skrivs också om hur alla som verkar i offentligheten måste medverka för att den offentliga svenskan ska vara föredömlig. Här spelar också massmedier en central roll, eftersom de står för en stor del av det offentliga språk som vi möter i vardagslivet och ofta blir förebilder för språkanvändningen. Goda svenska ersättningar för engelska uttryck bör kunna få snabb spridning genom medierna. Från demokratisk utgångspunkt är det också viktigt att alla har möjlighet att följa debatten i medierna. (2005:17.)

2.4 Perspektiv på översättning av samhällsvetenskapliga begrepp

Immanuel Wallerstein, författare till artikeln ”Concepts in the Social Sciences: Problems of Translation”, är professor och ledande forskare i sociologi vid Yale University och tidigare ordförande för *International Sociological Association*. Inom samhällsvetenskaplig forskning är han känd för ”världssystemteorin”, som undersöker relationerna mellan samhällen globalt. (Wallerstein 2004.) Joshua M. Price, författare till artikeln ”Translating social science: Good versus bad utopianism”, är docent vid Binghamton University och professor i lingvistik, med en bakgrund inom antropologi och kulturvetenskapliga ämnen. Prices forskningsintressen inbegriper översättningsteori och kritiska perspektiv på samhällsvetenskapen. (Joshua Price

2012.) *American Council of Learned Societies (ACLS)*, som står bakom ”The Social Science Translation Project” och riktlinjerna *Guidelines for the Translation of Social Science Texts*, är en sammanslutning av 71 amerikanska vetenskapliga organisationer som arbetar privat och icke vinstdrivande för att främja och vidareutveckla forskning inom humaniora och samhällsvetenskap (ACLS 2012a). Michael Henry Heim och Andrzej W. Tymowski står som huvudsakliga utredare och författare till *Guidelines [...]*. Heim är professor i slaviska språk och litteratur vid UCLA, och Tymowski är chef för internationella program vid ACLS, med en bakgrund inom statsvetenskap och internationella relationer (UCLA 2012, ACLS 2012b).

2.4.1 Wallerstein: Ett normativt perspektiv

Immanuel Wallerstein (1981) menar att det som utmärker samhällsvetenskapliga texter är just att de kommunicerar genom begrepp. Begreppen är gemensamma för en grupp – och utmärkande för ett visst sätt att se på verkligheten. De är dock inte universella, vilket man kan hävda att till exempel naturvetenskapliga begrepp är. För att kunna översätta samhällsvetenskapliga begrepp måste man därför dels veta i vilken utsträckning ett begrepp är känt i en viss grupp och vilka som tillhör gruppen, både när texten skrevs och när den översätts, dels huruvida begreppet är känt på olika sätt i de olika språken. Wallerstein menar att lexikon fungerar föga vid denna typ av översättning, medan encyklopedier kan vara något mer användbara. Men det viktigaste är att ha en djup kunskap om fältet eller ämnesområdet. (1981:88.) En översättare av samhällsvetenskapliga texter måste, enligt Wallerstein, vara både specialiserad samhällsvetare, väl inläst på författaren som ska översättas och ha kunskap om tekniker för att översätta (1981:97).

Wallerstein har, för att underlätta ett universellt samtal inom samhällsvetenskapen, skapat en lista med grundläggande regler för översättare av samhällsvetenskapliga begrepp (1981:89–97) som återges i sin originalform här:

1. Search for the standard translation, if one exists. By standard translation, I mean the accepted equivalent in the two languages of a technical term.
2. If the best translation seems either to be anachronistic or to miss a nuance, the solution is to add the original in parentheses.
3. If a concept is standard in one language but not (or not yet) in the other, either do not translate, or indicate to the reader the existence of this intellectual difference between the two linguistic cultures.
4. If a term which does have a standard translation is used by the author in a markedly different way which is understandable in the original context, do not translate with the standard term.
5. If a term has different cognitive ranges in the two languages, and the concept is central to the article, the translator ought to indicate that, either by a note or by a parenthetical use of the original term.
6. If a term has different cognitive ranges within both languages but parallel between the languages, the safest bet is literal translation, preferably by use of cognates if they exist.
7. When an author seeks to undo a conceptual confusion, the translator must not restore it.

Vissa av Wallersteins regler kan verka otydliga, speciellt utan något exempel att relatera till. Jag kommer att diskutera några av reglerna här, men inte alla. Med sin första regel menar Wallerstein ”den accepterade motsvarigheten [...] av en teknisk term” (1981:89, min översättning) och ger som exempel den typ av terminologi som internationella organ använder sig av eller vad som anses vara standard inom en viss grupp som textförfattaren tillhör (89). Regel nummer tre, som uppmanar översättaren att, om det inte finns något motsvarande begrepp, påpeka för läsaren den språkliga skillnad som existerar mellan de båda kulturerna, kräver nog i de flesta fall de specialkunskaper i ämnet och om författaren som Wallerstein betonar (1981:97). Detta är också tydligt i regel nummer fyra, som handlar om på vilket *sätt* författaren använder ett visst begrepp, vilket kräver att översättaren är uppmärksam på nyanser och väl insatt i författarens argumentation.

Wallerstein skriver att han försöker skapa en bild av den samhällsvetenskapliga verkligheten – som är i ständig förändring. Trots detta menar han att översättaren inte ska blanda in sitt intellekt i sitt arbete med begrepp, vilket måste tolkas som att översättaren inte kan ta sig rätten att bidra till denna föränderlighet genom nytolkningar, utan snarare bör anpassa sig till de förändringar som äger rum i ”verkligheten”. (1981:97.)

2.4.2 Price: En kritik av normer

Joshua Price (2008) har gjort en kritisk tolkning av Wallersteins text. Price anser att det är helt adekvat att fokusera på begrepp när man diskuterar översättning av samhällsvetenskapliga texter men menar att Wallersteins preskriptiva inställning är för konservativ (348). Med råd som ”sök efter standardöversättningen” (se (1) ovan, min översättning) och ”att göra en ny översättning [...] bör endast vara en sista utväg” (Wallerstein 1981:92, min översättning) varnar Wallerstein översättaren för att arbeta innovativt och ser det snarare som översättarens uppgift att hålla sig inom ramarna för kända konventioner, praktiker och traditioner (Price 2008:350). ”Med standardöversättning menar jag den accepterade ekvivalenten i de båda språken” (se (1) ovan, min översättning), skriver Wallerstein vidare. Han tar för givet att det finns sådana ekvivalenter i två olika språk – alltså ord som betyder exakt samma sak. Price frågar sig om detta verkligen kan vara fallet (2008:353).

Price liknar det internationella utbytet av begrepp inom det samhällsvetenskapliga området vid handelsverksamhet och anser att begreppens ”växlingskurs med andra nationers begreppsvalutor bör bevakas noggrant” (2008:350, min översättning). Men han anser också att översättning kräver något mer än en sådan byteshandel. ”En god samhällsvetare ägnar sig inte åt att bedriva handel med begrepp i samma utsträckning som [han/hon] söker efter att

vidareutveckla dem” (ibid., min översättning). Price menar att begreppen inom de samhällsvetenskapliga ämnena inte har någon fixerad mening. Därför bör man inte ställa upp och strikt följa regler på det sätt som Wallerstein förordar. Price anser även att samhällsvetenskapens syfte motarbetas om man behandlar dess begrepp som en terminologi. Han menar att vissa vetenskapliga texter är lättare än andra att översätta, just på grund av att författaren själv redan har påbörjat översättningen genom att översätta från det levande språket i sin kultur till ett pseudospråk som utgörs av tekniska termer eller språkligt artificiella ord som måste definieras i boken för att den ska bli begriplig. (Ibid.)

Ett sådant ”pseudospråk” kan upplevas som slutet, obegripligt, eller åtminstone mycket svårbegripligt för en allmän språkbrukare. Ett livfullt språkbruk är mer svåröversatt, medger Price. Men han anser inte att man bör sträva efter att kunna kommunicera universellt med hjälp av terminologier inom samhällsvetenskapen – det är varken möjligt eller önskvärt. I stället kan man, som översättare av samhällsvetenskapliga texter, bidra till att tydliggöra och utveckla begrepp. (Price 2008:348.) En översättning av ett begrepp blir då en omarbetning av det tidigare begreppet, som ersätter det i det nya sammanhanget – vilket inte är något negativt utan snarare oundvikligt (2008:355).

2.4.3 Heim & Tymowski: Vikten av översättning

”The Social Science Translation Project” är en utredning som initierats av *American Council of Learned Societies* och som har utmynnat i boken *Guidelines for the Translation of Social Science Texts*. Boken vänder sig huvudsakligen till de aktörer som beställer och redigerar översättningar inom samhällsvetenskapliga ämnen. Textförfattarna Heim & Tymowski skriver att texten inte är avsedd att vara någon instruktionsmanual men att den ändå kan vara av intresse även för översättare. Samhällsvetenskapliga texter definieras som texter tillhörande de akademiska disciplinerna antropologi, kommunikation, kulturvetenskap, ekonomi, genusvetenskap, geografi, internationella relationer, juridik, statsvetenskap, psykologi, folkhälsovetenskap, sociologi och närliggande områden. De inbegriper även texter som produceras av statliga och icke-statliga organisationer, och av tidningar och andra medier. Författarna anser att riktlinjerna passar till stor del också för texter inom humaniora. I projektet deltog såväl översättare som är specialiserade inom samhällsvetenskapliga ämnen som akademiker från olika samhällsvetenskapliga inriktningar, redaktörer och journalister. De arbetade med att översätta olika typer av samhällsvetenskapliga texter, bland annat akademiska texter, tidskriftsartiklar, statliga dokument och handlingar från icke-statliga organisationer. (Heim & Tymowski 2006:1–2.)

Heim & Tymowski förklarar att översättning är en kreativ kraft som berikar målspråket genom att introducera nya ord och de föreställningar som följer med orden (2006:1). Författarna anser att det behövs mer översättning inom samhällsvetenskapen, inte minst till engelska från andra språk. De anser också att samhällsvetenskapliga texter skiljer sig så mycket från till exempel naturvetenskapliga och litterära texter att de kräver en speciell attityd till översättning. En viktig översättningsteoretisk skillnad mellan samhällsvetenskaplig akademisk text och naturvetenskaplig är att den senare innehåller färre tvetydigheter eftersom naturvetenskaperna huvudsakligen behandlar mätning av fysiska fenomen, som inte är kulturellt, politiskt eller socialt betingade på samma sätt som inom samhällsvetenskaperna. Detta leder till färre svårigheter med ordval vid översättning av naturvetenskaplig text. I motsats till litterära texter kan man säga att samhällsvetenskapliga texter grundar sig på tydlighet, snarare än nyanser, menar författarna. Idéer och fakta kommer i samhällsvetenskapliga texter utifrån, snarare än att skapas i och genom texten. Av den anledningen kan de räknas som mer kulturspecifika än de litterära, anser de. (Heim & Tymowski 2006:3–4.)

Samhällsvetenskapliga begrepp, som används av en viss grupp av forskare och/eller organisationer, är även mycket kontextspecifika, och det kan bli problematiskt för översättaren när begrepp som utvecklats i en kontext sedan används inom en annan. Översättaren måste därför vara väl bekant inte bara med textens ämne utan också med det bredare teoretiska fältet som texten är en del av, vilket ofta är en implicit men avgörande faktor, menar Heim & Tymowski. Det är viktigt att man är noggrann när man väljer en översättare, och när det gäller vetenskapliga texter bör man lägga vikt vid att översättaren har både professionell utbildning i översättning och en bakgrund inom det aktuella forskningsfältet. Det vilar ett stort ansvar på översättaren och redaktören att skapa en översättning som är så tillförlitlig som möjligt med tanke på de samhällsvetenskapliga texternas potential att påverka den offentliga politiska diskussionen och på så sätt nå ut till miljontals människor. (Heim & Tymowski 2006:4–6.)

Som appendix till utredningen finns texten ”A Plea for Social Scientists to Write in Their Own Languages”. Det konstateras att samhällsvetenskapliga forskare har börjat skriva enbart på engelska, även i länder där engelska inte är modersmålet. Utredarna i projektet ser detta som ett problem och uppmanar samhällsvetare att inte sluta att skriva på sina egna språk. Samhällsvetenskapliga begrepp formas av egenskaperna hos det språk där de skapas och påverkas av språkanvändarnas kulturella och historiska erfarenheter. Engelskans hegemoni får skadliga effekter på vetenskapen: författare som skriver på ett främmande språk har sämre

möjligheter att uttrycka sina idéer med precision och nyanser än de som skriver på sitt modersmål, oavsett hur väl man har lärt sig det främmande språket. Dessutom leder bristen på en levande samhällsvetenskaplig litteratur inom språkgemenskapen till att möjligheterna att diskutera ämnena undermineras, menar man. En skadlig effekt på den globala samhällsvetenskapliga diskursen är att den likriktas och utarmas genom att det blir ett krav att anpassa sig till det angloamerikanska sättet att tänka och argumentera. (Heim & Tymowski 2006:27.)

Slutsatsen är att välgjorda översättningar av studier som har skrivits ur de olika perspektiv som skilda språk och kulturer står för kan leda till en djupare och gränsöverskridande dialog som kan återuppliva samhällsvetenskaperna. Normen att alla bör skriva på engelska kan aldrig leda till denna typ av dialog. För att åstadkomma en förändring krävs att forskare och akademiker lägger större vikt vid översättningarnas viktiga roll, menar författarna och utredarna i projektet. (Heim & Tymowski 2006:27.) *Guidelines for the Translation of Social Science Texts* finns tillgänglig på internet på arabiska, engelska, franska, japanska, kinesiska, ryska, spanska och vietnamesiska (ACLS 2012c).

3. Beskrivning av undersökningen

För att få en praktisk inblick i översättningen av samhällsvetenskaplig text har jag genomfört intervjuer med översättare och andra aktörer som är involverade i översättningsprocessen och i textproducerande verksamhet inom samhällsvetenskapliga ämnen. I fokus står två översättare och två av deras översättningar, som är kurslitteratur utgiven på förlaget Studentlitteratur. Det är akademisk text på en relativt grundläggande nivå. Studenterna, de huvudsakliga mottagarna av texterna, är allmänna språkbrukare som är på väg in i ett specialiserat språkbruk, som är utmärkande för forskningsgemenskapen i just deras ämne. På den nivån ser jag det som viktigt att använda ett vårdat och tydligt språk, för att skapa lättbegripliga texter, men också att leda studenterna in i diskursen genom att introducera dem till ett språkbruk med specifika begrepp och uttryck. Därför blir det intressant att undersöka översättarverksamhetens möte med språkliga, akademiska och förlagsrelaterade krav i detta sammanhang.

3.1 Respondenterna

Lisa Sjösten: Den första intervjun gjordes med Lisa Sjösten, som har arbetat med översättning i sex år och har översatt tio böcker och delar av två antologier. Sjösten har översatt boken *Southern Theory* av Raewyn Connell. Den engelska upplagan kom ut 2007 och översättningen *Sydteori* gavs ut 2011. Boken riktar sig huvudsakligen till studenter inom samhällsvetenskapliga ämnen. Den vill förmedla kunskap och insikter om samhället som skapats i det globala syd – Australien, Afrika, Latinamerika och Asien – och pekar på hur lite utrymme denna kunskap har fått i den traditionella samhällsvetenskapen, som domineras av teoretiker och perspektiv från Europa och Nordamerika (Connell 2011). Med utgångspunkt i boken ställde jag frågor om begreppsval och ställningstaganden från översättarens sida.

Sven-Erik Torhell: Den andra intervjun gjordes med Sven-Erik Torhell, som har arbetat som översättare i 30 år och översatt ca 80 böcker, och bidrag till antologier och artiklar. Jag utgick från boken *Västerlandets österländska ursprung* som gavs ut på svenska 2006 i Torhells översättning. Originaltiteln *The Eastern Origins of Western Civilisation* gavs ut 2004, och boken är skriven av John M. Hobson. Den utgör en provokativ omskrivning av historien där fokus ligger på hur utomeuropeiska faktorer har bidragit till, och i många fall utgjort förutsättningarna för, Europas sociala och tekniska utveckling till ett modernt samhälle. Boken riktar sig till alla med intresse för idéhistoria men är främst avsedd för studenter vid universitet och högskolor. (Hobson 2006.)

Caroline Boussard: Den tredje intervjun var en telefonintervju med Caroline Boussard, förläggare för samhällsvetenskap på Studentlitteratur, som är förlaget som har gett ut *Sydteori* och *Västerlandets österländska ursprung*. Boussard har en bakgrund vid statsvetenskapliga institutionen på Lunds universitet, där hon har disputerat och arbetat som lärare och forskare.

Catrin Lundström: Efter de tre första intervjuerna, som var planerade, gjorde jag en kort intervju via e-mail med fackgranskaren Catrin Lundström som samarbetade med Sjösten under översättningen av *Sydteori*. Lundström är docent i sociologi och lektor i genusvetenskap vid Stockholms universitet. Frågorna till Lundström var sådana som uppkom under intervjun med Sjösten.

Henrik Gundenäs: Jag kompletterade med ett par frågor via e-mail till översättaren Henrik Gundenäs som arbetar i redaktionskommittén för den samhällsteoretiska tidskriften *Fronesis*. Gundenäs har också översatt ett flertal böcker inom ämnesområdena politik/filosofi/sociologi och har en akademisk bakgrund inom ämnena idéhistoria, sociologi och antropologi.

Intervjufrågorna finns i bilaga 1–5.

3.2 Syftet med intervjuerna

En del av mitt syfte var att genom intervjuerna få inblick i den kunskap som krävs för att översätta och hur översättaren får tillgång till kunskapen. Därför ställde jag, förutom begreppsfrågor, även frågor om översättarnas bakgrund, förkunskaper i ämnet och vilka metoder de använder för efterforskningar. Jag ville också utforska översättarnas känsla av ansvar när det gäller begreppsval och skapandet av nya svenska begrepp. Nära kopplat till detta är synen på engelska uttryck och engelskans inflytande i svenska språket. Jag har också intresserat mig för hur översättarna ser på sina egna möjligheter att ingripa i texten – genom till exempel fotnoter.

Både Sjösten och Torhell har översatt litteratur som kan räknas till ämnesområdena sociologi och statsvetenskap, vilket är skälet till att jag valt att intervjua dem. De har varit verksamma som översättare i 6 år respektive 30 år. Jag var förberedd på att skillnaden i erfarenhet skulle kunna ge olika typer av perspektiv. Jag har sett översättarintervjuerna som en möjlighet till en inblick i praktiken översättning av samhällsvetenskapliga begrepp och inte som något medel för att generalisera. Genom att jämföra de praktiska erfarenheterna med de teoretiska perspektiv jag har diskuterat ovan, kan jag få en bild av hur relevanta sådana teorier kan vara för översättare i deras arbete och kanske även ta steget vidare mot att utveckla en lämplig strategi för översättning av samhällsvetenskapliga begrepp i dagens engelskinfluerade verklighet.

Mitt syfte med att välja titlar från ett specifikt förlag var att även utforska vilken roll förlaget eventuellt kan spela när det gäller begreppsval och restriktioner, dels genom att fråga översättarna, dels genom att intervjua förläggaren på Studentlitteratur. De valda böckerna, *Sydteori* och *Västerlandets österländska ursprung*, behandlar båda den relation som skapats mellan Europa och Nordamerika (västerlandet eller nord) å ena sidan och resten av världen (österlandet eller syd) å andra sidan. Tanken var att få ett sammanhang när det gäller ämnesområde och typ av begrepp. Något djupare samband finns dock inte, eftersom den ena

boken antar ett historiskt perspektiv medan den andra beskriver samtiden och är framåtblickande, med nyskapande ambitioner. Båda utgör en kritik av de historiska ”sanningar” som mycket av de samhällsvetenskapliga ämnena byggts upp kring, men typen av begrepp som aktualiseras är ganska olika – vilket också har påverkat intervjufrågorna och svaren.

3.3 Intervjuer som forskningsmetod

Jag har använt mig av en informell eller kvalitativ intervju, enligt Jan Trosts definition (2011:43), vilket innebär att intervjun går ut på att förstå hur den intervjuade tänker och känner och vilka erfarenheter den har. Även om intervjuerna är strukturerade genom tydliga frågor, som svarar mot mina olika syften, är frågorna därför öppna. Jag har medvetet ansträngt mig för att undvika att influera respondenterna i utformningen av frågorna. Detta är också något som Trost tar upp som en viktig bit av den kvalitativa intervjun, eftersom den går ut på att försöka sätta sig in i någon annans perspektiv snarare än att nå specifika resultat eller få exakta svar (2011:52). Därför har jag utgått från ett antal frågor som täcker de områden jag har velat få mer information om – men samtidigt varit beredd på att låta den intervjuade tala ganska fritt. Enligt Trost är det resultatmässigt bättre att ställa specifika frågor, inriktade på exempel på en företeelse, än att ställa generaliserande frågor, vilket ger mer otillförlitliga svar. Jag har tagit upp utvalda begrepp från de båda översättningarna jag har studerat för att på så sätt få tillgång till resonemang som går djupare och ger exempel på strategier och erfarenheter.

Ett potentiellt problem med denna typ av undersökning är hur man ska kunna få tillförlitliga svar på frågor om specifika begrepp som redan översatts, i detta fall för flera år sedan. Inom översättningsforskning används dialog och intervjuer med översättare för att bättre förstå översättningsprocessen, men då strävar man ofta efter att uppnå en så ”naturlig” situation som möjligt, där översättaren till exempel ”tänker högt” (*think-aloud*) under översättningens gång. Ett annat sätt att undersöka processen är genom återblickar (*retrospection*), då frågor ställs till översättaren som får blicka tillbaka på sitt arbete. Då är det ett problem om det går för lång tid innan frågorna ställs. Gyde Hansen, som har arbetat med denna typ av forskning vid Copenhagen Business School, uppger till exempel att det kan vara mycket svårt att minnas specifika tankar i efterhand, eftersom översättningsprocesser består av så många simultana tankeprocesser (2008:3). Trost skriver också om retrospektiva frågor, att de ju ”ger svar på hur den intervjuade *nu* ser på hur det var då” (2011:99).

Eftersom mitt syfte med specifika frågor var att få veta hur översättaren resonerade kring vissa nyckeltermer, var min hypotes att jag ändå hade goda chanser att få översättaren att minnas något av sitt sätt att resonera, och/eller att kunna ge en bild av hur strategierna eventuellt har förändrats genom påverkan från exempelvis förlagets direktiv eller engelskans ökade inflytande. För någon som ägnar sig åt samma aktivitet upprepade gånger på det sättet som översättaren gör i sitt sökande efter begrepp och termer, finns nog också en typ av medvetenhet som kan vara värdefull för att minnas och reflektera kring de egna tankeprocesserna.

4. Analys

Översättaren kan sägas befinna sig i en brytningspunkt mellan flera olika diskurser: förlagsdiskursen, språkvårdsdiskursen och den samhällsvetenskapliga akademiska diskursen. I analysen kommer krav och restriktioner från förlagsbranschen in genom intervjun med förläggaren, men mitt huvudsakliga fokus är översättarnas verksamhet och samspel med just den akademiska världen. Först behandlas översättarnas interaktion med diskursspecifika krav, därefter beskrivs hur översättarna påverkar texten. Sedan följer ett avsnitt om engelskans inflytande i den akademiska diskursen och hur detta påverkar översättarnas verksamhet. Slutligen analyseras en text om så kallade ”buzzwords” (ibland översatt till ”modeord”). För att betona den kvalitativa aspekten av undersökningen presenteras resultaten i löpande text, i 4.1–4.3, under ämneskategorier som speglar innehållet. För att undvika alltför många källhänvisningar skriver jag inga parentetiska referenser, utan låter i stället texten tydliggöra vem som har uttalat sig och det gäller då antingen en muntlig källa eller e-mailkorrespondens. Analysen grundar sig till största delen på Sjöstens och Torhells erfarenheter och när jag skriver om ”översättarna” är det dem jag syftar på. Under 4.2.3 och 4.3.2 tar jag även upp Gundenäs synpunkter på begreppsförändring och på användningen av engelska begrepp. I diskussionen som avslutar analysen ställs olika perspektiv från min undersökning mot varandra och knyts ihop med de teoretiska perspektiven från uppsatsens första avsnitt.

4.1 Översättarna och diskurserna

Inför undersökningen frågade jag mig hur översättarna påverkas av anpassningar till en eller flera diskurser och olika typer av restriktioner. Med utgångspunkt i översättarnas svar på mina frågor diskuterar jag hur de hanterar normer och krav ur olika aspekter. Jag har undersökt hur de själva får tillgång till information, vad de anser om vikten av att ha förkunskaper inom

ämnet de översätter, hur och varför de anlitar ämnesexperter samt om och när förlaget inför restriktioner.

4.1.1 Normer och restriktioner

En viktig del av översättarens arbete är informationssökning. Hur och var man får tillgång till bäst information varierar beroende på textens ämne, genretillhörighet och diskurstillhörighet. Både Sjösten och Torhell uppger att de främst brukar söka information på internet när de letar efter begrepp eller termer. De läser texter eller artiklar de hittar som liknar texten de arbetar med. Torhell säger att det är viktigt att knyta an till en viss vetenskaplig tradition. Han berättar att han tidigare kunde använda fackuppslagsverk inom olika ämnen, men nu känns de inte helt aktuella eftersom de är 10–15 år gamla och saker förändras så snabbt. Kanske är det också så att den lättillgängliga kunskapen på internet gör att man blir mer styrd – Torhell framkastar att kanske var man mer fri i sitt tänkande tidigare, ”gick lite mer på känsla” när han inte kunde använda Google i alla lägen.

Varken Sjösten eller Torhell säger sig ha någon erfarenhet av att förlaget lägger sig i arbetet under översättningens gång. De har aldrig upplevt att förlaget har kommit med några krav i förväg på särskilda anpassningar. Båda översättarna menar att fackgranskaren är den som brukar ha synpunkter. Enligt Sjösten har det dock hänt att förlaget har kommit med krav på förändringar i efterhand, och de har ju trots allt sista ordet. Det kan hända att förlaget kommer in om fackgranskaren också känner sig osäker i någon fråga, säger hon. Torhell menar att fackgranskarens synpunkter får styra eftersom han eller hon ofta har förankring på den institution som ska använda boken.

Översättarnas uppfattning bekräftas av Studentlitteraturs förläggare Caroline Boussard som berättar att förlaget inte har några allmängiltiga direktiv som de förmedlar till översättare när det gäller val av begrepp. Sådant brukar ske i samråd mellan översättaren, fackgranskaren och förlaget menar Boussard. Hon anser att det skulle vara svårt att komma med direktiv eftersom man vid en första läsning av texten ofta inte reflekterar över eventuella översättningsproblem. Under översättningens gång kommer översättaren med frågor som aktualiserar sådana svårigheter. Fackgranskaren bidrar med kunskap om vad det finns för möjligheter och vad som är rimligt. Man tittar också på annan litteratur på området och på policyrelevant forskning eller vad organisationer som Sida använder för begrepp.

4.1.2 Ämnesrelaterade kunskaper

För att undersöka vad översättarna själva har för ämneskunskaper har jag frågat dem om deras bakgrund och om de tycker att det är viktigt att översättaren har förkunskaper inom ämnet som ska översättas. Sjösten, som har studerat filosofi, menar att kunskaperna kommer med arbetet och att man inte behöver vara expert på ämnet – det är viktigare att vara lyhörd för språkliga nyanser. Det kan till exempel ligga mer i ett uttryck än vad man tror, och det ”känner” man oftast. Men man kan ju förstås missa nyanser om man inte är ämneexpert, tillägger hon. Vissa förkunskaper bör man ha, annars måste man läsa in sig mycket på ämnet, och fackgranskaren blir väldigt viktig.

Enligt Torhell, som har studerat statskunskap, nationalekonomi och sociologi, kommer hans kunskaper ändå främst från läsning av tidskrifter och dagspress. Han uppger att han alltid har varit mest intresserad av språk och betonar vikten av kunskaper i svenska språket. När det gäller ämneskunskaper tycker han att man som översättare har glädje av fackmänniskor, snarare än att man måste ha ämneskunskaperna själv. Man kan ju också hitta information om allt på internet menar han – även om det är tidsödande. Men om man inte har läst texter inom området kan man missa underförstådda betydelser och konnotationer.

Både Sjösten och Torhell kontaktar då och då experter på något visst område – inte ofta men ändå regelbundet uppger de. Sjösten nämner att det kan gälla termer från något annat ämnesområde än det som texten behandlar, och som fackgranskaren därför inte heller har koll på. Det är oftast akademiker hon kontaktar. Torhell svarar på liknande sätt att det oftast gäller sakinhåll och ämnen som går utanför det egentliga ämnet. I *Västerlandets österländska ursprung* förekom till exempel detaljer om guldillverkning som krävde kunskaper inom ett helt annat område än det samhällsvetenskapliga.

Enligt Boussard finns det inga krav på ämneskunskaper för att få i uppdrag att översätta en bok – det hade gjort det ännu svårare att få tag på översättare. Det idealiska skulle vara att översättarna har minst grundläggande kunskaper i ämnet och själva har studerat det eller något närliggande ämne, anser hon. Men man kan också titta på om de har översatt många titlar inom ett visst ämnesområde och på det sättet har kunnat bygga upp en kunskap. Boussard har själv disputerat i statsvetenskap och sedan arbetat som lärare och forskare vid statsvetenskapliga institutionen i Lund i fem år – och har alltså totalt cirka tolv års erfarenhet vid institutionen.

4.1.3 Fackgranskaren som ”expert”

Översättarnas erfarenheter av fackgranskare skiljer sig något åt. Torhell uppger att det är olika för olika förlag huruvida man har en fackgranskare eller inte. Han har inget samarbete med fackgranskare under arbetets gång utan de granskar översättningen efteråt. Å andra sidan har han ett eget akademiskt kontaktnät som han utnyttjar. Sjösten har, vid översättningen av *Sydteori*, samarbetat mycket med fackgranskaren under arbetets gång. Det är fackgranskaren som har påverkat besluten att använda flera av de begrepp som jag frågar om. I *Sydteori* finns många exempel på begrepp där expertkunskaper var nödvändiga, till exempel begreppet *grand ethnography*, som författaren själv har skapat (Connell 2007:13). Det har översatts till *generaliserande etnografi* (Connell 2011:30) efter en diskussion med fackgranskaren, på grund av sin likhet med begreppet *grand theory* som brukar översättas till *generell teori*. Ett annat exempel är uttrycket ”the production of life” som har översatts till ”produktionen av liv”. Det senare är ett diskursspecifikt uttryck inom utvecklingsteori och närliggande ämnesområden, som enligt fotnoten handlar om att ”kvinnor skapar liv, inte bara biologiskt utan även genom sin sociala roll som ansvariga för att samla, odla och tillreda föda” (Connell 2011:209).

Boussard menar att fackgranskarna påverkar texterna ganska mycket och att man från förlagets sida har stor tilltro till dem. De ses som länken till användarna, och de arbetar dagligen med ämnet ifråga. Därför går man allra oftast på fackgranskarnas rekommendationer uppger hon. Det brukar vara så att fackgranskare och översättare kommer överens sinsemellan. När en fackgranskare ska väljas ut brukar hon välja någon som hon vet själv har skrivit inom ämnet och är inne i rätt fält, har god överblick och är trovärdig. Det skapar också en legitimitet för översättningen.

Fackgranskaren som har samarbetat med Sjösten vid översättningen av *Sydteori* heter Catrin Lundström och har studerat bland annat sociologi, Latinamerikakunskap och ekonomisk historia. Hon är docent i sociologi och lektor i genusvetenskap. Lundström berättar att detta är den enda bok hon har fackgranskat. Hon tror att det är en fördel att översättaren antingen är insatt i disciplinen eller arbetar med en fackgranskare, eftersom det finns så många termer som lätt blir ”fel” när man rör sig mellan olika discipliner. Även hon nämner vikten av att vara medveten om språkets nyanser. Lundström uppger att hon själv konsulterade flera experter på olika områden under arbetet med begrepp i *Sydteori*. Ett exempel är begreppet *Westoxication*, som har sitt ursprung hos en iransk författare. Från början är det alltså ett persiskt ord, *Gharbzadegi*, som har översatts till det engelska *Westoxication*. I *Southern Theory/Sydteori* diskuteras också problematiska aspekter av den

engelska översättningen, som enligt författaren Connell inte återger riktigt alla konnotationer¹ (2007:118, 2011:147). Lundström kontaktade en iransk-svensk akademiker för att hitta den bästa översättningen, och ordet översattes till *väsförgiftning*.

4.2 Hur översättarna påverkar texten

Översättarna påverkar naturligtvis sina texter utifrån individuella preferenser, både språkligt och ideologiskt. Ofta finns det flera olika alternativ att välja mellan vid översättning av begrepp. Både Sjösten och Torhell berättar hur de använder sig av ”känsla” i sitt arbete med att välja rätt begrepp. Till exempel förekommer begreppen *the East* och *the West* i båda böckerna. I vissa fall använder översättarna *öst* och *väst*, men till övervägande del har de valt att översätta *the West* på olika sätt. Sjösten använder begreppet *västvärlden* (Connell 2011:passim), medan Torhell använder *västerlandet* (Hobson 2006:passim). Jag har frågat dem vad som ligger bakom deras beslut att använda respektive uttryck och om de kan tänka sig några andra alternativ. I andra fall blir översättarnas arbete också synligt i texten, till exempel genom att de sätter ut fotnoter. Jag har också frågat dem hur de ställer sig till att sätta sådana avtryck i texten, vilket diskuteras under 4.2.2. Både Torhell och Gundenäs har dessutom kommit med exempel på begrepp som de har bidragit till att förändra. Detta tas upp under 4.2.3.

4.2.1 Översättarnas ”känsla”

Sjösten kan inte minnas varför hon valde begreppet *västvärlden* och kan inte heller komma på några lämpliga alternativ. När jag föreslår *västerlandet* pekar hon på konsekvensen att man då skulle få använda *österlandet* för *the East* och att detta låter ”lite nedlåtande” eftersom man har använt begreppet för att mystifiera den delen av världen. Sjösten anser att man visst kan använda ordet *österlandet* som författare utan att därmed ”hålla med om” det mystifierande synsättet. Men om det inte verkar som om författaren försöker föra det resonemanget så vill man som översättare akta sig för att lägga in värderingar som inte finns där. Denna försiktighet kan ju i och för sig begränsa en som översättare, resonerar hon.

Torhell kan inte se något annat alternativ än *västerlandet* eller *väst*. Han tycker att man möjligen hade kunnat översätta *the East* med *orienten*, men att det ordet känns ”belastat”, med tanke på vad bland andra Edward Said har skrivit. Begreppen *västerlandet* och

---

¹ Ordet kommer från författaren Jalal Al-e Ahmad och dess persiska rötter bär på konnotationer till en smittsam sjukdom och till ett slag i ansiktet, vilket gör att vissa översättare har föredragit *Weststruckness* (Connell 2007:118).

österlandet känns inte ideologiskt belastade på det sättet, tycker han. Torhell menar att författaren kan använda sådana ”ideologiskt belastade” ord med ett visst syfte – och till exempel genom citationstecken markera detta, för att reservera sig. I sådana fall följer han som översättare det bruket och använder själv också citationstecken. Han har inte reflekterat över att man kan använda *västvärlden*, och när jag föreslår det påpekar han att han tycker att *västerlandet* och *österlandet* ger ”de historiska vingslagen”, vilket ju kan passa i en text som behandlar det historiska sammanhanget. Det är ofta så att man väljer ett visst ord för att det *känns* bättre, menar han.

4.2.2 Avtryck i texten

Till de tillfällen när översättarens arbete blir tydligt i texten hör fotnoter och förklarande parenteser. Torhell säger att han brukar sätta ut fotnot om han bedömer att uttrycket inte är så välkänt. Om han har slagit upp något vill han ofta förklara det och därför roar det honom att sätta ut fotnoter. Om det inte finns något etablerat svenskt begrepp brukar det engelska begreppet få stå inom parentes, för att förklara och undvika missförstånd. Sjösten anser å sin sida att hon sätter ut fotnoter lite för gärna. Hon tycker inte att man ska använda denna strategi för mycket som översättare, utan sträva efter att hitta en översättning där det inte behövs någon förklaring. Men ibland kan det behövas en förklarande not för att göra texten läslig, menar hon. Däremot sätter hon helst inte parenteser eftersom hon tycker att de stör läsningen.

Om man översätter ett ord från engelska som har många konnotationer eller en ”större innebörd” kan det bli en fotnot, annars blir det ju ”bara ett ord” på svenska, anser Sjösten. Ett exempel från översättningen av *Sydteori* är uttrycket *dispossession*, som innehåller mycket information. Fackgranskaren tyckte att *fördrivning* är det svenska ord som bäst fångar betydelsen av det engelska och fotnoten förklarar: ”’Fördrivning’ är ett sätt att översätta det engelska begreppet ’dispossession’, som ofta används för att tala om ursprungsbefolkningar som fråntas sin rätt att bruka marken (övers. anm.)” (Connell 2011:238). För att förstå denna typ av begrepp måste man vara väl insatt i teorin. Just när det gäller kurslitteratur menar Sjösten att begripligheten kan vara viktigare än att det blir en snygg översättning, men man måste ändå försöka hitta en balans eftersom texten har ett litterärt värde också. En fotnot kan också fungera om man vill översätta ett ord som *ethnoscapes* som, enligt Sjösten, har använts

på engelska även i svenska texter. Sjösten har översatt det till *etnolandskap*,² i texten inom citationstecken, med referens till *ethnoscapes* i fotnoten (Connell 2011:79).

4.2.3 Föränderliga begrepp

Svårigheten att träffa rätt vid översättning av begrepp gör att man ibland måste ändra en tidigare översättning eller omvärdera ett begrepps betydelse. Torhell och Gundenäs berättar båda om hur de har sett behov av nyöversättningar under sitt arbete med begrepp. Vid översättningen av boken *Diskurs* av David Howarth (2007) stötte Torhell på det engelska begreppet *representation*, som tidigare översatts i Edward Saids bok ”Orientalism”,³ då till *framställning* och olika avledningar av det ordet. I *Diskurs* diskuterades just Saids bok, men Torhell valde att i stället översätta med det svenska *representation*. Han förklarade i en fotnot:

Jag ersätter i fortsättningen den svenska översättningens oprecisa ”framställning” och avledningar därav med ”representation” och motsvarande avledningar för att komma i nivå med Howarths (och Foucaults och Saids) vidare ontologiska och epistemologiska pretentioner (ö.a.) (Howarth 2007:81).

Torhell säger att hans val påverkades av det vetenskapsteoretiska språkbruket, där man alltmer använder *representationer*, och han tror att det har förändrats sedan den första översättningen – att man då inte var så ”hårt hållen” i sitt språkbruk som översättare. Men han säger också att han helst undviker den typen av noter eftersom de är lite pinsamma. När det har med begrepp att göra är det dock mer relevant att ändra om det tidigare har skapats en översättning som är oprecis eller som inte passar, anser han.

Gundenäs berättar om begreppet *gouvernementalité* som har ett flertal olika översättningar på svenska. Begreppet är franskt och kommer från Michel Foucault men har fått stor spridning i sin engelska form: *governmentality*, genom ett nyuppväckt akademiskt intresse. Gundenäs har själv varit med och skapat en av översättningarna till svenska. Det var första gången man skulle översätta begreppet i *Fronesis*, och då blev det *regementalitet*, vilket var ett försök att förena två ord liksom i franskans *gouvernement + mentalité*. Senare ansåg man att Foucault inte alls hade försökt anspela på *mentalité* (mentalitet), vilket var den första tolkningen. I *Fronesis* använde man därefter *styrningskonst*, en tolkning av vad Foucault menade med begreppet. Ett problem var dock att det blev samma översättning som för *art du gouverner*. I de senaste numren har man översatt begreppet med *styrningsrationalitet*, vilket även andra har använt tidigare. Också detta begrepp bygger på en tolkning av vad Foucault

---

² Enligt texten ett namn på en av de ”regelbundna konfigurationer som uppstår ur kulturella blandningar och separationer på global nivå” (Connell 2011:79).

³ Översättningen gjordes av Hans O. Sjöström och gavs ut 1993 av förlaget Ordfront.

avsåg, skriver Gundenäs. Nackdelen är att det inte är så anslående och att ”rationalitet” inte finns i det franska begreppet. Andra översättningar av begreppet som förekommer i svenska texter är *styrningsmentalitet*, *regerandekomplex* och även *governmentalitet*.

4.3 Engelskans inflytande

För att få veta mer om vad översättarna har för inställning till engelska begrepp i svenskan har jag frågat Sjösten och Torhell om olika engelska begrepp som de själva har använt i sina översättningar. Användningen av engelska begrepp diskuteras också mer kritiskt, med utgångspunkt i Gundenäs synpunkter. För att lära mig mer om hur översättarna begränsas i sitt arbete med begrepp har jag frågat Boussard om förlagets inställning till användningen av engelska begrepp i svenska texter. Slutligen inför jag begreppet ”genomskinlig översättning” som ett exempel hur engelskans inflytande kan påverka själva översättningsprocessen.

4.3.1 Engelska begrepp

Både Sjösten och Torhell är tydliga med att de framför allt försöker undvika att använda engelska ord i svenska texter. Sjösten, som har översatt en del böcker inom ämnet management, säger att det är vanligare inom vissa ämnesområden att man använder mycket engelska begrepp, och då får man också anpassa sig till det som översättare. Hon spekulerar i om det kanske också är så att det förekommer fler engelska begrepp i nyare teorier inom exempelvis sociologi, än i de äldre teorierna som översattes längre tillbaka i tiden. Torhell menar också att den ökade användningen av engelska begrepp speglar det vetenskapliga bruket. Därför blir det en balansgång för översättaren som måste anpassa sig till bruket – även om det känns intuitivt ”dåligt” att man inte kan ha svenska begrepp. Inom den akademiska världen behöver de inte avlägsna sig från den typen av språkbruk, men när man översätter vill man även koppla språkbruket till den icke-akademiska världen, menar han.

I de båda böcker jag har studerat förekommer ett fåtal engelska begrepp. Torhell använder till exempel *senior partners* i ett avsnitt om handelsrelationer (Hobson 2006:99). Han säger att det antagligen beror på att han inte hittade någon bra svensk motsvarighet, men tror att språkbruket kanske har ändrats så att man nu faktiskt skulle kunna säga ”seniora partner”. Torhell använder också förkortningen *NIC-land* (Hobson 2006:207) som översättning av ”newly industrialising country” (Hobson 2004:190). Han menar att *NIC-land* är begripligt för de flesta och etablerat i svenskan. Däremot tror han inte att man hade förstått en översättning av begreppet. Det finns ingen svensk motsvarighet och även om

nyindustrialiserat land kunde ha fungerat så skulle man inte ha förstått att uttrycket refererade till det specifika fenomen som *NIC country*⁴ syftar på. Dessutom hade det inte sett så snyggt ut i titelrubriken eftersom det är så långt, tillägger han. Begreppet förekommer dels i en rubrik (2006:207), dels i löpande text i formen ”NIC [*newly industrializing country*]-land” (2006:209), vilket tyder på att Torhell trots allt ville förtydliga uttryckets innebörd för läsaren. I båda fallen har originaltexten ”newly industrialising country” (2004:190, 192) och använder alltså inte förkortningen.

Engelska begrepp som på detta sätt syftar på ett specifikt fenomen kan vara svåröversättliga. I Sjöstens översättning kan man dra paralleller till det försvenskade *NGO:er*, som hon har använt i en parentes: ”icke-statliga organisationer (NGO:er)” (2011:255). Hon uppger själv att det beror på att hon ville göra det tydligt för läsaren att det rör sig om just *NGOs* (*non-governmental organizations*),⁵ som här alltså används med svensk pluralböjning. Uttrycket *NGO:er* känns etablerat och är valt med hänsyn till begriplighet men också för att det är en kort och smidig lösning, säger Sjösten. Lundström, som har fackgranskat texten, ser också *NGO:er* som en del av allmänspråket och därför som något som översättaren får bestämma över.

Ett annat halvengelskt begrepp i Sjöstens översättning är *rational choice-teori* (Connell 2011:230), som syftar på en specifik teori som sociologen James Coleman har skapat. Sjösten menar att inför sådana begrepp får man som översättare ”ge upp” eftersom det är så etablerat i den akademiska diskursen att om man översatte det skulle man bli ombedd att använda det på engelska i stället. Detta bekräftas av Lundström, som kallar det för ett inarbetat sociologiskt begrepp, och menar att det därför blir naturligt att använda i en bok som är skriven av en sociolog. Enligt Sjösten är det inte så roligt att översätta texter med många sådana engelska begrepp, eftersom det känns som om man förlorar syftet med att översätta. En språklig förlust är ju också att det blir svårt med böjningar och sammansättningar, och det kan bli mycket noter vilket ger sämre läsbarhet, anser Sjösten.

Boussard medger att man från förlagets sida kanske inte alltid är konsekvent när det gäller denna typ av begrepp. I boken *Modern sociologisk teori* som Studentlitteratur gav ut

---

⁴ BusinessDictionary.com definierar ”newly industrializing country” på följande vis: ”A classification used by socioeconomic analysts to describe a country that has a growing industrial economy and a developing trade status in the global marketplace.”

⁵ BusinessDictionary.com definierar ”non-governmental organization (NGO)” på följande vis: ”Private sector, voluntary (and usually non-profit and non-sectarian) organization that contributes to, or participates in, cooperation projects, education, training or other humanitarian, progressive, or watchdog activities.” Enligt Nationalencyklopedin är ”NGO, *non-governmental organization*”, ”i allmän betydelse benämning på alla organisationer som inte är statliga, såsom olika enskilda organisationer, aktionsgrupper, opinionsgrupper, frivilligorganisationer eller fackliga organisationer”.

2011 kallas samma teori för ”Teorin om rationella val (TRV)” (Aakvaag 2011:105),⁶ men den svenska översättningen av begreppet har inte sådan spridning som det engelska uttrycket, som känns både mer bekvämt och helt etablerat, enligt Boussard.

4.3.2 Exakthet eller osäkerhet?

Gundenäs är också kritisk till användningen av engelska ord i svenska texter och framför allt till inställningen att vissa engelska ord skulle vara nödvändiga. Till exempel är det mycket sällan man behöver använda en precis motsvarighet till *NGO* på det sätt som man kan behöva tillförlitliga översättningar av naturvetenskapliga termer, anser han. Beroende på sammanhanget, hur precis man önskar vara, och författarens teoretiska och politiska orientering, kan man återge det engelska *NGO* med *frivilligorganisation*, *enskild organisation*, *ideell organisation*, *icke-statlig organisation* etc. Beslutet att inte översätta blir därför ett tecken på osäkerhet och viss oskicklighet, menar Gundenäs. Han frågar sig varför man alls ska översätta artiklar och böcker om man tror att läsaren förstår innebörden av begrepp som *empowerment*, *governance*, och *governmentality*. Han anser att läsaren behöver hjälp med begreppen och termerna snarare än med bindeorden.

Men Gundenäs menar också att man som översättare ofta för en ojämn kamp när man har den här inställningen. När tillräckligt många använder ett uttryck som *governmentality* på svenska blir det till slut olämpligt att göra något annat själv.⁷ Till slut måste man anpassa sig till vad som har blivit det ”gängse uttrycket”, åtminstone om man vill hålla sig någorlunda trogen texten och teoritraditionen och undvika att introducera främmande element. Gundenäs anser ändå att man som översättare både kan och bör försöka påverka den svenska begreppsbildningen, i alla fall under vad han kallar en lanserings- och etableringsfas. I de allra flesta fall, anser han, är det fullt möjligt att överföra samhällsvetenskapliga texter till begriplig svenska utan att man offerar något.

Gundenäs frågar sig också hur man egentligen avgör att något har blivit det ”gängse uttrycket”. Enligt honom kan det inte anses räcka med att en viss grupp svenska forskare rör sig inbördes med ett engelskt begrepp. Man översätter ju för att nå utanför den gruppen, till en mer eller mindre bred allmänhet, och då måste det vara bättre att översätta ett uttryck som ”projects for the empowerment of women” med ”projekt för att stärka kvinnors egenmakt” snarare än ”projekt för kvinnlig empowerment”, anser han. Om man vill underlätta för läsare i

---

⁶ Boken är skriven av Gunnar Aakvaag, och översatt från norska. Den norska versionen av begreppet kan naturligtvis ha påverkat den här översättningen.

⁷ Här handlar det alltså dessutom om ett ursprungligen franskt begrepp, som trots det ofta används i sin engelska form i svenskan.

allmänhet, och vill undvika att hamna i ett språkbruk som bara är begripligt för dem som redan är insatta, kan man inte låta uttryck som är okända i allmänspråket stå oöversatta menar han. Detta bör gälla såväl tidskrifter med folkbildande ambitioner och allmänförlag, som läromedelsförlag med studenter som målgrupp, tycker han.

4.3.3 Förlagets inställning till engelska

På Studentlitteratur har man inte någon uttalad policy när det gäller användandet av engelska begrepp i svenska texter. Boussard säger att hon i sin roll som förläggare har som ambition att minimera antalet engelska ord och försöka skapa svenska termer. Detta för att det känns viktigt att hålla det svenska akademiska språket levande. Hon anser dock att hon arbetar lite i motvind, eftersom författarna till förlagets böcker ofta är aktiva forskare och lärare och det rent generellt är meriterande för dem att skriva på engelska för att kunna bli publicerade i internationella tidskrifter. Därför finns det ett motstånd mot och en ovana vid att uttrycka sig på svenska och kanske även en rädsla eller försiktighet gentemot att lansera ett svenskt begrepp. Det är en utmaning och många forskare är nog rädda att ta striden eller kritiken som kan följa, tror Boussard.

Förlaget har inte heller kontakt med några språkvårdsinstitutioner eller någon egen språkvårdspolicy. Vad de har för ambitioner när det gäller språkvård beror enligt Boussard på vilket ämnesområde man tittar på. Inom samhällsvetenskap och humaniora har man nog lite högre ambitioner när det gäller språket än inom till exempel medicin, där det är mycket mer kritiskt med exaktheten. Personligen tycker hon att det är viktigt att det till exempel finns ett svenskt sociologiskt språk.

Boussard tycker också att det är viktigt i sig att översätta samhällsvetenskaplig litteratur till svenska. Det är svårt att möta ett nytt ämne och många studenter är nog inte riktigt förberedda tror hon. Då är det viktigt med litteratur som är begriplig och på svenska, eftersom det är svårt att ta till sig informationen på ett främmande språk. Att en viss bok är svårläst kan alltså spela in när man avgör om den ska översättas eller inte, men det finns samtidigt många lärare som anser att studenterna måste lära sig läsa på engelska från början eftersom det kommer att krävas av dem inom den högre utbildningen. Man kan säga att det finns två olika syner på undervisning, berättar hon. Från förlagets sida måste man också göra en avvägning när det gäller möjligheterna att sälja in en viss översättning. Det är dyrt att översätta och de stora kostnaderna innebär att det är ett riskprojekt. De böcker som har möjlighet att bli storsäljare är metodböcker som kan användas inom många ämnen, medan till exempel statsvetenskapliga böcker ofta är så kontextspecifika att de inte lämpar sig för översättning.

Det översätts lite mer inom sociologi än inom statsvetenskap, till exempel grundläggande teoretiska introduktionsböcker. Ytterligare en aspekt är att de internationella förlagen inte är så intresserade av att sälja rättigheter till översättningar, utan hellre själva vill sälja böckerna direkt till den svenska marknaden.

I boken *Politik och utveckling i en globaliserad värld – en introduktion* av Kristina Jönsson, Anne Jerneck och Malin Arvidson, som gavs ut av Studentlitteratur 2011 (och är skriven på svenska) förekommer många engelska begrepp i löpande text. Det finns en tydlig strävan i boken att redogöra för grunderna inom utvecklingsdiskursen, och svenska ord följs ofta av det engelska begreppet i kursiverad stil, till exempel ”den så kallade roffarstaten, *predatory state*” (Jönsson, Jerneck & Arvidson 2011:78). Men några begrepp används genomgående i sin engelska form, till exempel *empowerment*, *governance* och *developmentalism* – alla står kursiverade i texten – samt *NGO:s* som inte kursiverats i texten, och alltså inte som i *Sydteori* har den svenska pluraländelsen ”-er” utan ett ”-s” för plural. De flesta engelska begreppen förklaras på något ställe i boken, men många förekommer också i den löpande texten utan någon förklaring i nära anslutning.

Boussard menar att begrepp som *NGO:s* och *empowerment* sågs som så pass etablerade inom den aktuella diskursen att de valdes genom ett medvetet beslut. Detta föregicks av många och långa diskussioner mellan författarna och förlaget, enligt Boussard, men hon anser att orden har använts i sin engelska form under så många år och att de på ett mer exakt sätt fångar det de faktiskt beskriver – alltså att begreppet *NGO:s* fångar något annat än till exempel *enskilda organisatoner*. Boussard berättar också att ingen av författarna tidigare har skrivit något på svenska och att de delvis är verksamma utomlands, vilket naturligtvis kan påverka deras val. Samtidigt tror hon att det finns ett klart pedagogiskt syfte bakom användandet av de engelska orden. Studenterna kan ju sedan känna igen dem när de läser policyrapporter och på så sätt bidrar det till deras förståelse, säger hon. Boken fyller alltså funktionen att utbilda studenterna i den engelska terminologin.

4.3.4 Genomskinlig översättning

Den inställning som märks ovan – att studenterna ska lära sig att känna igen de engelska orden – kan också yttra sig i översättningar där det svenska begreppet ges en form som ska likna den engelska. Sådan översättning kallas ofta översättningslån, men för att betona syftet att begreppet ska vara lätt igenkännligt, kallar jag den här för ”genomskinlig översättning”. Sjösten berättar om sitt resonemang vid översättningen av begreppet *globalisation* (Connell 2007:57), som är etablerat på engelska och enligt henne också ofta används i sin engelska

form i svenska texter. Hon anser att det är fel att behålla begreppet på engelska. Då blir det ingen översättning och begreppet är inte heller begripligt rakt av för läsaren. I det här fallet blir ju *globalisering* (Connell 2011:78) svengelska, och ordet är inte heller begripligt utan en kompletterande fotnot eller diskussion i texten.⁸ Men om man hade slagit ihop två svenska ord på liknande sätt som de engelska (grow + globalization) så hade uttrycket låtit ganska olikt det engelska, och här får man nog bedöma det som viktigt att kunna identifiera orden som samma, fortsätter hon. När sociologer och folk på fältet redan har bestämt sig för att använda det engelska begreppet är det svårt att som översättare försöka skapa ett svenskt begrepp och få det att användas, anser Sjösten. En konsekvens är att när man inte översätter ord ”på riktigt” blir ju resultatet tillsynes svenska begrepp, som egentligen är försvenskningar, avslutar hon.

Denna inställning till översättning av begrepp förmedlas av Sjösten, medan Torhell uppger att han inte har stött på eller själv reflekterat över att man som översättare skulle välja en översättning som gör det lätt att känna igen originalbegreppet.

4.4 ”Buzzwords”

Förekomsten av engelska begrepp inom vissa ämnesområden skulle kunna vara ett tecken på att de fyller en funktion som en svensk översättning inte kan göra. Utvecklingsteori är ett ämne där det förekommer många engelska begrepp. Enligt Gudrun Dahl, som är forskare på socialantropologiska institutionen vid Stockholms universitet, är vissa ord inom den diskursen starkt värdeladdade. Detta kan bidra till att göra dem svåröversatta, något som kanske ger ett stöd för att orden i många fall bör behållas i sin engelska form även i svenskan. Jag tar upp valda delar av Dahls diskussion i texten ”Words as Moral Badges. A Flow of Buzzwords in Development Aid”, med avsikt att skapa en koppling till en av de akademiska diskurser som påverkar översättares arbete. Jag studerar begreppet *empowerment* lite mer ingående, eftersom det är ett välanvänt ord inom många olika ämnesområden i svenskan.

4.4.1 Utvecklingsdiskursen

I ”Words as Moral Badges” menar Gudrun Dahl att internationella hjälporganisationer, volontärorganisationer och samhällsvetenskapliga och nyliberala reformprogram under det senaste decenniet har börjat använda ett alltmer likriktat ordförråd (2008:172). Hon syftar på ord som *empowerment*, *participation*, *partnership* och *sustainable development*, som hon

---

⁸ Begreppet ska ”representera de krafter som försöker sträcka sig utanför det lokala” (Connell 2011:78).

menar är starkt värdeladdade (2008:176). Moraliska värderingar byggs in i orden, och aktörer eller organisationer som använder sig selektivt av sådana ord kommer själva att förknippas med dessa värderingar. Orden fungerar normativt och ”reglerar” moralen i den diskurs som det rör sig om. Ordens ”makt” att styra diskursen förstärks genom att de repeteras och återkommer i olika sammanhang. (Dahl 2008:195.)

”Buzzwords”, som ju också är ett engelskt begrepp, kan översättas med ”modeord” och betecknar sådana ord som når stor popularitet och spridning och som ofta är nyckelord inom ett visst verksamhetsområde. Dahl skriver att de är vanliga inom utvecklingsorgan som Sida och att det ständigt kommer nya ord som används för att symbolisera en ”brytning” med tidigare politik och en början på något nytt. Detta skapar ett intryck av ständiga förbättringar, och det dyker hela tiden upp nya modeord. Men ord och begrepp färdas naturligtvis också mellan olika diskurser, och den akademiska diskursen påverkas i detta fall mycket av de praktiska verksamheter som den beskriver. Som Dahl framställer det anpassar sig den akademiska diskursen också medvetet till språkbruk som är välanvänt och populärt i media, inom internationellt utvecklingsarbete etc., för att forskningen ska få uppmärksamhet och finansiering. (Dahl 2008:176.)

Det handlar alltså egentligen om politisk retorik, och orden är oftast abstrakta på så sätt att de kan syfta på en mängd olika fenomen beroende på sammanhang. Dahl menar att just ordens olika konnotationer är en viktig faktor i deras funktion, eftersom de kan användas för skilda syften – oftast för att skapa stöd från olika grupper i samhället. Det öppnar ju också, som hon konstaterar, för att olika aktörer kan ta till sig och använda begreppen för sina syften, vilket gör dem populära. Hon menar att ordens form måste vara ”obestridlig” för att de ska kunna nå en sådan popularitet, medan deras innehåll ska kunna ifrågasättas och förändras – just detta är ”det magiska” med sådana ord. Dahl hävdar att begrepp som de här överlever just genom att olika intressegrupper använder dem och ger dem ett värde. (Dahl 2008:176–178.)

När det gäller översättning skriver Dahl att det kan vara svårt att hitta en bra motsvarighet som gör att orden behåller sina värderingar. Begreppet *partnership* har till exempel varit svårt att översätta eftersom *partnerskap*, fram till alldeles nyligen, har haft en mer kall och affärsmässig konnotation på svenska än på engelska. (Dahl 2008:181–182.) Dessutom menar hon att den svenska kontexten ”tillåter alternativa förståelser och användande av internationella ord”, som trots sin engelska form kan omtolkas som ”svenska” genom att de kopplas till historiskt viktiga svenska värderingar. *Partnership*, som har blivit mycket viktigt för att beteckna en ny typ av utvecklingssamarbete (och som numera kan översättas med *partnerskap*) lanserades under 1990-talet i Sverige som nära kopplat till

typiskt svenska jämlikhetsideal. (2008:183–195.) I sin slutsats konstaterar Dahl att språket blir allt mindre genomskinligt, semantiskt sett, i takt med att orden blir mer och mer av symboler. För att förstå deras mening krävs att man är insatt i den praktiska kontexten. (2008:196.)

4.4.2 Begreppsstudie: *empowerment*

För att ge exempel på ett engelskt begrepp som är vanligt förekommande i svenskan vill jag återkomma till begreppet *empowerment* som har nämnts flera gånger ovan. Genom att googla ordet på svenska sidor får man upp en mängd diskussioner om just dess definition och möjliga översättningar. En variant på översättning är *egenmakt*, som bland annat TNC föreslår.⁹ I boken *Empowerment i teori och praktik* (Askheim & Starrin 2007)¹⁰ analyseras begreppet utförligt ur flera olika perspektiv och några synpunkter är relevanta att ta upp här. I inledningen ”Empowerment – ett modeord?” skriver redaktörerna om begreppets popularitet och mångtydighet:

Att försöka reda ut vad empowerment innebär är inte lätt. Termen introducerades i USA, och den har ännu inte fått någon bra svensk översättning. Begreppet tycks bara bli mer och mer populärt, trots att det är diffust (2007:9).

Sista meningen visar på något motsägelsefullt som tycks vara definierande för detta och många andra engelska begrepp. Begreppet innehåller flera olika positiva konnotationer genom ordet ”power” som betyder ”styrka”, ”makt” och ”kraft”. Konnotationerna gör det svårt att matcha med ett svenskt ord. Bokens redaktörer visar på en kraftig ökning i användningen av begreppet i sociologiska vetenskapliga databaser. Användningen av ”empowerment”, ”empower” och ”empowering” har ökat stadigt sedan 1970 och har sin största ökning mellan år 2001 och år 2006, som är det sista undersökta året. (Askheim & Starrin 2007:10.) Enligt redaktörerna betonar ”empowermentbegreppet” ”vikten av att stödja personer som befinner sig i en utsatt situation” (2007:12) och kan följaktligen användas i en mängd olika sammanhang, från politik till sjukvård. Detta begrepp används också inom utvecklingsdiskursen och kan sägas handla om ”makt [...] genom att stödja och stärka varandra, kämpa för att göra sin stämma hörd, [...] [och] få möjlighet att delta på lika villkor” (ibid.).

Gudrun Dahl menar också att ord som *empowerment* ”gör starkt motstånd” mot att bli översatta (2008:181), och även hon konstaterar att det är ordens många konnotationer – i detta

---

⁹ Se TNC: http://www.tnc.se/component/option,com_quickfaq/Itemid,40/cid,1/id,302/view/items/

¹⁰ Boken är skriven av forskare från skilda samhällsvetenskapliga discipliner och praktiskt verksamma i ”lokala utvecklingsprojekt”, och den riktar sig till både grundläggande högskole- och universitetsutbildningar och praktiker som arbetar med t.ex. socialt arbete, vård och folkhälsofrågor.

fall ”makt” (som i inflytande över), ”kraft” (som i energi) och även den juridiska betydelsen att få rätten att göra något (”befullmäktiga”) – som gör att sådana ord importerats i sin engelska form i stället för att översättas (2008:182).

4.5 Diskussion

Den avslutande diskussionen av resultaten är uppdelad i ämnesområden som speglar mina inledande frågor om hur översättaren påverkas av olika normer, hur man kan översätta begrepp och samtidigt hantera engelskans inflytande: ”Diskursernas normer”, ”Tillgång till kunskap”, ”Strategier” och ”Engelskans hegemoni”. I det sista avsnittet, ”Kommentarer”, tar upp några kritiska reflektioner gällande undersökningen.

4.5.1 Diskursernas normer

Undersökningen visar hur översättarna befinner sig i en brytningspunkt mellan olika diskurser: de akademiska ämnesdiskurser som påverkar deras sökningar efter information och ordval och får dem att anpassa sig till råd från ämnesexperter, och förlagsdiskursen som påverkar dem på ett mer indirekt sätt. Språkvårdande ambitioner kan samtidigt sägas utgöra en del av deras yrkesidentitet vilket komplicerar mötet med de akademiska diskursernas språkbruk. Översättarna måste arbeta dels med att värdera vilka normer som är viktigast och finna en balans mellan olika krav, dels med att avgöra vilka källor till information som är tillförlitliga, relevanta och använder det ”rätta” språkbruket. Allt för att kunna kommunicera texten så att den blir accepterad. Översättarnas arbete tycks, inte oväntat, påverkas mest av den akademiska diskurs där texten ska användas. Man kan konstatera att det huvudsakligen är översättarnas egna anpassningar till och lyhördhet för den akademiska diskursens normer som styr och begränsar deras verksamhet när det gäller att hitta och välja översättningar av begrepp. Det finns alltså inga direkt uttalade krav på hur de bör anpassa sig, utan en viktig del av översättarnas roll är att själva avgöra det.

Detta sätter i fokus hur översättarna själva befinner sig utanför den akademiska diskursen men måste sätta sig in i dess ideologier och praktiker för att göra ett bra jobb. Flera gånger uttalar de tre översättarna en ovilja att använda engelska begrepp men också en medvetenhet om att deras översättningar inte blir accepterade i den aktuella akademiska diskursen om de inte anpassar sig till användarnas språkbruk. Ur denna synvinkel tycks de ha liten eller ingen makt att påverka eller avvika från ideologin, och det som är svårast för dem att anpassa sig till är engelskans hegemoni i den akademiska världen. Till övervägande del

underordnar de sig den akademiska diskursens språkliga hegemoni, de visar dock även att deras ”personliga ideologier”, som är kopplade till egna erfarenheter och till deras översättaridentitet, spelar in: Sjösten och Torhell har olika uppfattningar om hur ”neutrala” ord som *västerlandet* och *österlandet* är. De använder sin egen känsla för vad som är rätt och fel i sammanhanget. Känslan påverkas naturligtvis av deras kunskaper om och erfarenheter av ämnet ifråga. Men det här exemplet visar kanske framför allt hur lyhörda de är för ordens konnotationer och författarens intention, som genomsyrar texten som helhet. Respekten för vad författaren vill säga och den språkliga lyhördheten är viktiga aspekter av översättarens arbete, som ligger utanför den akademiska diskursens krav.

4.5.2 Tillgång till kunskap

Det blir tydligt av översättarnas svar att de inte anser att man som översättare behöver vara en *del av* den aktuella akademiska diskursen men att man behöver tillgång till någon som är det. Att ha grundläggande ämneskunskaper hjälper men är oftast inte tillräckligt för att klara av den mycket diskursspecifika terminologin, som till exempel när det gäller de begrepp och uttryck som författaren till *Southern Theory*, Raewyn Connell, har använt sig av. I det här fallet representerar även förläggaren den akademiska diskursen, genom sin bakgrund som universitetslärare och forskare inom statsvetenskap. Detta är säkert erfarenheter som är mycket användbara när det gäller val av översättare och fackgranskare.

Skillnaden mellan Sjöstens och Torhells kontakt med fackgranskare ger intryck av olika grader av ”frihet” under arbetet med texterna. Hur mycket man som översättare använder sig av fackgranskare eller andra ämnesexperter varierar säkert beroende på hur väl inläst man är på det aktuella ämnet. De båda översättarnas svar, liksom fackgranskarens, stödjer tesen att det är viktigare att vara språkligt lyhörd och ha möjlighet att kontakta ämnesexperter än att själv vara ämnesexpert. Något som nog inte kan överbetonas är länken till ”verkligheten” – här den akademiska diskursen – vilket är just vad fackgranskare och andra ämnesexperter står för. Men både Sjösten och Torhell betonar också att deras främsta redskap när de söker efter begrepp är internet, och Torhell frågar sig om man kanske var mer fri i sitt tänkande tidigare, när det inte fanns en sådan mängd lättillgänglig kunskap att tillgå. Kanske blir översättare mer styrda i sin användning av begrepp när de känner sig tvungna att söka upp information i form av liknande texter snarare än att göra en bedömning som grundar sig på egna erfarenheter.

4.5.3 Strategier

Det verkar som om Wallerstein genom sina regler har lyckats fånga många av de strategier som översättarna faktiskt använder. Han nämner vikten av medvetenhet om nyanser och att vara väl inläst på ämnet. Genom sina regler rekommenderar han sökning av begrepp i etablerade källor, betonar vikten av att ha kunskaper eller tillgång till kunskaper om forskningsfältet för att verkligen förstå vad författaren menar, och uppmanar till försiktighet när det gäller nyskapande. Både Torhell och Sjösten ger exempel på en ganska konservativ hållning. Även om Sjösten säger att det är ”roligare” att översätta texter där det finns möjlighet att vara nyskapande, som i *Sydteori* där författaren introducerar flera nya begrepp, så anser hon generellt att man inte kan vara nyskapande när ett engelskt ord har fått fäste i diskursen. Detta trots att man med sina språkliga ambitioner helst skulle ha velat hitta ett svenskt ord. Samma bedömning gör Torhell när han betonar vikten av att knyta an till en viss vetenskaplig tradition, medan Gundenäs anser att man som översättare kan vara lite mer aktiv när det gäller att förändra ett, som han ser det, onödigt bruk av engelska begrepp – han tar upp *NGO* som ett exempel. Gundenäs ger också exempel, genom begreppet *gouvernementalité*, på hur man ibland får prova sig fram för att hitta en bra översättning.

På detta sätt påminner Gundenäs inställning mer om den hållning som Price ger uttryck för, när denne beskriver hur samhällsvetenskapliga begrepp är under ständig utveckling och därför kan, eller snarare måste, få en kulturell prägel genom översättningar som gör att de utvecklas precis som teorierna utvecklas. Medan Wallerstein betonar hur han strävar efter att spegla verkligheten, bruket av det samhällsvetenskapliga språket, vill Price snarare framhäva hur viktigt det är att som översättare ”tydliggöra” begrepp och undvika att kommunicera genom livlösa ”terminologier”. Detta går helt i linje med Gundenäs påpekande att det viktigaste bör vara att tydliggöra för den allmänna språkbrukaren vad begreppet egentligen betyder, snarare än att använda ett diskursspecifikt språk som bara förstås av de redan invigda.

4.5.4 Engelskans hegemoni

Det har blivit tydligt hur översättarna, genom den akademiska diskursen, indirekt styrs av engelskans hegemoni. När det gäller de engelska begrepp jag har frågat om i intervjuerna utläser jag av översättarnas och förläggarens svar att det ibland har varit smidighet (etablerade förkortningar) och oftast en anpassning till användarnas språkbruk som har avgjort i de fall där engelska begrepp har använts. Boussard säger att hon, som förläggare, har som ambition att minimera antalet engelska ord och försöka skapa svenska termer. Trots sådana ambitioner

får ofta engelskans hegemoni styra. Det kan bero på engelskans status, alltså att det anses nyttigt och viktigt att använda engelska. Gundenäs menar att man ur allmänspråkssynpunkt alltid bör välja att översätta engelska begrepp men medger samtidigt att det inte alltid fungerar att göra det när man strävar efter att bli accepterad i den aktuella akademiska diskursen. Denna ståndpunkt tolkar jag som typisk för översättarens roll att balansera diskursens normer mot egna bedömningar i sin verksamhet. Den akademiska diskursen kräver att översättaren är anpassningsbar, tränger in i och åtminstone rent språkligt blir en del av ämnesdiskursen. Detta visar också hur översättaren ger uttryck för diskursiva praktiker utan att för den skull tillhöra den ideologi som råder inom ämnesdiskursen.

Som ett motargument mot Gundenäs ståndpunkt ovan, att översättningar av diskursspecifika begrepp skulle vara bättre för allmänheten, står det faktum att organisationer som verkar i offentligheten använder de engelska begreppen. Genom analysen av Dahls text blir det tydligt hur engelska begrepp inom vissa ämnen för en interdiskursiv och intertextuell tillvaro, där de refererar till många fenomen och sammanhang utanför den kontext där de används. Den akademiska diskursen påverkas i detta fall mycket av de praktiska verksamheter som den beskriver. Som Dahl skildrar det anpassar sig den akademiska diskursen också medvetet till språkbruk som är välanvänt och populärt i media, internationellt utvecklingsarbete etc. Här sker alltså en anpassning till ”verkligheten” både från den akademiska diskursens sida och från översättarnas sida (indirekt genom anpassningen till den akademiska verksamheten). En översättning av sådana engelska begrepp blir nödvändigtvis snävare än begreppet i sin originalform (jfr till exempel *empowerment* – *egenmakt*). Dessutom gör översättningen att den viktiga intertextuella och interdiskursiva kopplingen går förlorad. Det är denna koppling som binder samman den akademiska diskursen, och även kopplar den till andra diskurser. Jag tolkar Dahls argumentation som att orden, om de får flera olika motsvarigheter i översättning, också förlorar en del av sin kraft. Dessutom kan man hävda att samhällsvetenskapliga ämnen inte bör avlägsna sig från den ”verklighet” de gör anspråk på att beskriva. Om begreppen översätts i teoretiska texter men används i sin engelska form i ”verkligheten” uppstår ett glapp. Frågan är när och var en eventuell förändring i bruket av engelska ord skulle kunna börja.

Konsekvensen av att använda engelska ord i svenskan blir ju att ordens begriplighet beror alltmer på hur väl socialiserad mottagaren är i den aktuella ämnesdiskursen, eftersom orden rent semantiskt är mindre begripliga för någon som inte behärskar engelska. Alla de konnotationer som begreppet *empowerment* innehåller (jfr ovan, s. 33) är förmodligen inte tillgängliga för en svensk läsare. Om man ser till de demokratiaspekter som diskuteras av

olika språkvårdsorgan så är det förstås olämpligt att använda sådana ord för kommunikation inom allmänspråket. Med tanke på de samhällsvetenskapliga diskussionernas och begreppens tendens att sprida sig genom användning i medier och politik är det viktigt att allmänheten kan förstå dem, om inte experter ska bli avskärmade från mer allmänna diskussioner. Så småningom blir ju ord och begrepp ofta en del av allmänspråket genom att de används i medier och politik, och därför kan det vara värt att främja översättning av viktiga begrepp.

Falk menar dessutom, med hänsyn till potentiella domämförluster, att om vetenskapen präglas av engelska i såväl tanke som tal och skrift kommer det till slut inte att finnas svenska ord för att tala om vetenskapliga ämnen. Heim & Tymowski tar också upp problemet med att samhällsvetenskapliga ämnen riskerar att likriktas och urlakas genom engelskans hegemoni: författare som skriver på ett främmande språk har sämre möjligheter att uttrycka sina idéer med precision och nyanser än de som skriver på sitt modersmål, och bristen på en levande samhällsvetenskaplig litteratur inom språkgemenskapen leder till att möjligheterna att diskutera ämnena undermineras. Detta kan ge en skadlig effekt på den globala samhällsvetenskapliga diskursen genom att den utarmas när det blir ett krav att anpassa sig till det angloamerikanska sättet att tänka och argumentera, som Heim & Tymowski skriver. Det finns många likheter mellan Heim & Tymowskis argument och de argument som tas upp i Falk och ”Bästa språket”. Även Prices argumentation stödjer tesen att översättning är berikande – begrepp utvecklas och förändras genom att de förklaras och tar en ny form.

Med Faircloughs terminologi kan man säga att de engelska begreppens hegemoni snarast bidrar till en kommodifiering av de diskurser där de förekommer. Dahl talar om hur modeorden används för att ”sälja in” idéer, både av olika organisationer och genom akademiska verksamheter som vill ge sin forskning uppmärksamhet och stöd, vilket också visar på en av Faircloughs poänger – efter hand som samhället kommodifieras blir språket alltmer kommodifierat. Ord som ”slår” blir då till kodord i vissa diskurser och används interdiskursivt för specifika syften i enlighet med Faircloughs ”instrumentella rationalitet”. Man använder maximalt effektiva sätt att producera, sälja, organisera eller utbilda – och detta är en utmärkande del av ideologin i det ”senmoderna samhället”. (Fairclough 1992:117, Chouliaraki & Fairclough 1999:10–12).

Mot bakgrund av Faircloughs teorier vill jag hävda att de engelska ord som på detta sätt florerar i olika diskurser och blir modeord, är ”tomma” på samma gång som de är laddade med olika värden och låsta i sin form. Jag menar att de är semantiskt tomma för en svensk språkbrukare som inte kan förstå dem fullt ut – men också tomma eftersom de huvudsakligen har en signalfunktion och kan få varierande innehåll beroende på kontext. Av den anledningen

blir de också mycket svåra att översätta; de har blivit fenomen i sig. Om man ser orden som ”tomma” på det sätt jag beskriver ovan, så blir de olämpliga att använda i ett vetenskapligt språk som ska sträva efter tydlighet och förklaring. Rent allmänt kan man också tänka sig att det blir svårare att beskriva sin verklighet med begrepp på ett annat språk. Kanske kan användandet av utländska ord innebära att det blir svårare att relatera en problematik till sitt eget samhälle och lättare att se det som något som händer ”där ute”. Att just de här orden är så svåra att översätta skapar dock ett dilemma.

Om man argumenterar för att fler engelska begrepp bör översättas så blir nästa fråga vem som ska stå för översättningarna. Det finns flera alternativ: språkvårdsinstitutioner och terminologer, akademiker eller översättare. Översättarna befinner sig ”utanför” den akademiska diskursen och ”tar på sig” olika ideologier för olika uppdrag. Man skulle kunna tänka sig att detta gör det lättare att bryta mot diskursens normer, men om man inte tillhör diskursen är det också svårare att bli accepterad. Det är nog snarare så att översättarnas roll till stor del går ut på att acceptera den akademiska diskursens hegemonier. Som alla översättarnas, och förläggarens, utsagor vittnar om är det svårt att introducera nya begrepp och få språkbrukare att börja använda dem. Gundenäs exempel under 4.2.3 visar på en möjlighet för översättaren att påverka sina texter och tydliggör hur begrepp har genomgått förändringar. Detta visar att man som översättare inte alltid behöver känna sig låst i tidigare bruk, utan har en möjlighet att ingripa och förändra. Torhells exempel i samma stycke visar snarast på hur översättaren har lagt märke till en förändring i det akademiska språkbruket och kommunicerar denna förändring. För en översättare gäller nog oftare försiktighet och rollen som kommunikatör i det här sammanhanget.

Som Boussard antyder, och Heim & Tymowski påpekar, krävs det kanske snarare en insats från forskare och verksamma akademiker för att det fortfarande ska kunna föras samhällsvetenskapliga diskussioner på svenska inom ämnen som är starkt influerade av engelska. Det är också viktigt att begrepp som skapas når ut till studenter på lägre nivå, som är på väg att socialiseras in i ämnesdiskursen, genom kurslitteratur och undervisning. Engelskans ökade status inom den akademiska världen står naturligtvis i kontrast till detta önskemål. Det gör även de kommersiella krafter som Boussard talar om, som gör att allt färre böcker översätts. Som noterats från regeringshåll (i ”Bästa språket”) och även av Heim & Tymowski, behövs nog aktiva insatser för att främja översättning. Falk skriver att det behövs offentliga förebilder i samhället och ställningstaganden och riktlinjer från olika institutioner och myndigheter (2001:15), men det är nog ännu viktigare att forskare och akademiker inom

ämnesområdena görs uppmärksamma på värdet och behovet av översättningar och på att det är viktigt att svenska och engelska används parallellt inom forskning och undervisning.

4.5.5 Kommentarer

Att Sjösten och Torhell framstår som något mer ”försiktiga” och verkar anpassa sig mer till normer i sin verksamhet än Gundenäs kan bero på det specifika sammanhang som presenteras här. Dels skulle det kunna vara så att man i tidskriftsvärlden, där Gundenäs hämtar sina perspektiv, kan förhålla sig lite ”friare” och mer nyskapande än man har möjlighet att göra i kurslitteraturens värld. Det kan också mycket väl hänga samman med hur jag har ställt frågorna i min undersökning. Sjösten och Torhell har fått svara på frågor om begrepp som jag har valt ut, ofta just problematiska sådana och endast ett fåtal, till exempel de begrepp som de faktiskt har behållit i sin engelska form. Gundenäs har fått färre och mer öppna frågor, där han har haft möjlighet att uttrycka sina åsikter utan att vara så bunden till vissa exempel. Vad man kanske kan konstatera är att det kan råda en stor skillnad mellan översättarens egen ideologi och de diskursiva praktiker man måste anpassa sig till när man översätter. Man kan se det som att Gundenäs här står för ”översättaridentiteten” och den mer ”fria” sidan av översättarens verksamhet, medan Sjösten och Torhell får representera den sida av översättaren som frivilligt eller ofrivilligt anpassar sig efter diskursen – i själva verket finns dessa sidor förmodligen representerade i verksamheten hos var och en av dem.

En svårighet som uppstod under intervjuerna var också, som jag hade förutspått, att det ibland var svårt för översättaren att minnas det specifika begrepp som jag frågade om. Detta gällde främst under intervjun med Torhell, medan Sjösten ansåg att hon kunde minnas det mesta jag frågade om. Detta kan bero på att det var flera år sedan Torhells översättning gjordes (2005-2006), medan Sjöstens översättning gjordes 2010–2011, och även på att Torhell har översatt fler böcker än Sjösten. Under intervjun med Torhell blev svaren därför mer generaliserande, byggda på hans mångåriga erfarenhet, medan svaren från Sjösten mer direkt relaterade till den bok jag kopplade frågorna till. Att *Sydteori* innehöll fler begrepp som var tydligt ”definierande” för boken gjorde också att det var lättare att välja ut exempel och ställa frågor till Sjösten om specifika begrepp, och kanske också lättare för henne att minnas översättningsprocessen. De begrepp och uttryck jag valde från *Västerlandets österländska ursprung* stack inte ut i texten på samma sätt, utan var mer ”osynliga”.

5. Avslutning

Jag har undersökt översättares verksamhet vid översättning av samhällsvetenskapliga begrepp, med fokus på akademisk kurslitteratur. Min väg in i ämnet gick via frågan hur man bör översätta begrepp inom det samhällsvetenskapliga området, med följdfrågorna hur översättaren påverkas av diskursspecifika krav och normer och av förekomsten av engelska begrepp i den akademiska världen. Detta har jag undersökt genom att intervjua tre översättare om deras arbete med begrepp. Norman Faircloughs diskursanalytiska modell har hjälpt mig att visa på olika drag, mönster och strukturer som översättarna påverkas av när de går in i ämnesdiskursen som omger den text de översätter. Som en bakgrund till analysen har jag sammanfattat olika synpunkter på domämförluster från den svenska språkpolitiska diskursen. Högre utbildning och forskning utgör verksamhetsområden som anses hotas av sådana förluster. Jag har även tagit upp några olika teoretiska perspektiv på översättning av samhällsvetenskapliga begrepp, som har utvecklats av forskare och institutioner verksamma i USA. Som komplement till de tre intervjuerna med översättare har jag intervjuat en förläggare och en fackgranskare, vilket har gett intressanta inblickar i den värld som omger översättarnas verksamhet.

Jag har kunnat konstatera att översättarna anpassar sig medvetet och aktivt till den akademiska diskursens normer och förväntningar. Engelskans hegemoni i akademiska diskurser upplevs i många fall som problematisk vid översättningen av begrepp, enligt de översättare jag har intervjuat. Översättarna framstår som främst kommunikatörer, som ofta mot sin vilja får anpassa sig till vad som har blivit standard inom olika verksamheter och bland språkbrukare. De tycks ha haft bäst möjlighet att etablera nya uttryck när det rör sig om något som har varit nytt och oetablerat även på källspråket. Problematiskt verkar vara att i den engelskinfluerade akademiska världen finns det få som strävar efter eller vill ta på sig ansvaret att lansera nya begrepp på svenska. Flera begrepp som jag har studerat används i sin engelska form i undervisning och kurslitteratur.

Gudrun Dahls text om ”buzzwords” har visat hur engelska ord kan få fäste i olika diskurser genom de värden och ideologier som kopplas till orden, och hur orden därför förlorar en del av sitt syfte om de översätts. Att sådana ord tas upp och används i olika diskurser bidrar till deras popularitet och status. Jag menar dock att de blir ”tomma” på betydelse, dels genom att de inte är semantiskt begripliga för en allmän språkbrukare och därför inte bör användas utanför den specifika kontext där de har fått en standardiserad betydelse, dels genom att deras huvudsakliga funktion snarast är en signalfunktion i

kommodifierade verksamheter, vilket gör dem olämpliga att använda i vetenskapliga sammanhang som ska vara tydliga och utredande.

Genom att ställa översättarnas verksamhet mot aktuella texter från den svenska språkpolitiska diskursen och de olika teoretiska perspektiven på hur man kan, och bör, förhålla sig till översättningen av begrepp, har jag kommit fram till att det är viktigt att betona att svenska och engelska bör användas parallellt inom forskning och forskarutbildning för att främja översättning av engelska begrepp och kunskaper om svenska begrepp. Snarare än en risk för en fullständig domänförlust finns kanske annars risken att vissa samhällsvetenskapliga ämnen utarmas och blir angloamerikanska till sin natur. Att engelska begrepp föredras, och att texter författas på engelska av forskare som inte har det som modersmål, kan leda till en ytlighet och likriktning inom forskningen. Om fler studier genomförs, nedtecknas och diskuteras på olika språk i olika kulturer och därefter översätts väl, kan detta berika en internationell samhällsvetenskaplig dialog.

Källförteckning

Primära källor

Boussard, Caroline, förläggare, 2012: muntl. Telefonintervju 30 april 2012.

Connell, Raewyn, 2007: *Southern theory: The global dynamics of knowledge in social science*. Cambridge: Polity.

– 2011. *Sydteori: den samhällsvetenskapliga kunskapens globala dynamik*. Översättning Lisa Sjösten (fackgranskning Catrin Lundström). Lund: Studentlitteratur.

Gundenäs, Henrik, översättare, 2012: e-mailkorrespondens. 24-26 april 2012.

Hobson, John M., 2004: *The Eastern origins of Western civilisation*. Cambridge: Cambridge University Press.

– 2007: *Västerlandets österländska ursprung*. Översättning Sven-Erik Torhell (fackgranskning Mohammad Fazlhashemi). Lund: Studentlitteratur.

Lundström, Catrin, fackgranskare, 2012: e-mailkorrespondens. 26-27 april 2012.

Sjösten, Lisa, översättare, 2012: muntl. Intervju 22 april 2012.

Torhell, Sven-Erik, översättare, 2012: muntl. Intervju 24 april 2012.

Sekundära källor

Aakvaag, Gunnar, 2011: *Modern sociologisk teori*. Översättning Sten Andersson. Lund: Studentlitteratur.

Askheim, Ole Petter & Starrin, Bengt, 2009: Empowerment – ett modeord? I: Askheim & Starrin (red.). *Empowerment i teori och praktik*. Malmö: Gleerups. S. 9–17.

Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik. Regeringens proposition, Prop. 2005/06:2. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/05/07/61/d32f62b5.pdf> (2012-05-11)

Carlsson, Ulla, 2006: Krönikan: Om nya utmaningar för samhällsvetenskap och humaniora. I: *GU Journalen* nr 4 2006. <http://www.gu-journalen.gu.se/arkiv/2006/nummer-4-06/kronikan--om-nya-utmaningar-for-samhallsvetenskap-och-humaniora/> (2012-05-19)

Chouliaraki, Lilie & Fairclough, Norman, 1999: *Discourse in late modernity: Rethinking critical discourse analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Dahl, Gudrun, 2008: Words as moral badges: A flow of buzzwords in development aid. I: Hettne, Björn (red.). *Sustainable development in a globalized world: Studies in development, security and culture, Volume 1*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Dahlström, Edmund, 1980: *Samhällsvetenskap och praktik*. Stockholm: LiberFörlag.
- Fairclough, Norman, 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Falk, Maria, 2001: Domänförluster i svenskan. Utredningsuppdrag från nordiska ministerrådets språkpolitiska referensgrupp 2001. http://www.sprakradet.se/servlet/GetDoc?meta_id=2316 (2012-05-11)
- Hansen, Gyde, 2008: The dialogue in translation process research. I: *Translation and Cultural Diversity. Selected Proceedings of the XVIII FIT World Congress 2008*. Shanghai: Foreign Languages Press. http://translationconcepts.org/pdf/Hansen_ArticleMethods.pdf (2012-05-10)
- Hatim, Basil & Mason, Ian, 1997: *The Translator as Communicator*. London and New York: Routledge.
- Heim, Michael Henry & Tymowski, Andrzej W., 2006: *Guidelines for the Translation of Social Science Texts*. http://www.acls.org/uploadedFiles/Publications/Programs/sstp_guidelines.pdf (2012-05-19)
- Howarth, David, 2007: *Diskurs*. Översättning Sven-Erik Torhell. Malmö: Liber.
- Jönsson, Kristina, Jerneck, Anne, & Arvidson, Malin, 2011: *Politik och utveckling i en globaliserad värld: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Price, Joshua M., 2008: Translating social science. Good versus bad utopianism. I: *Target: International journal of translation studies* 20:2. <http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/article/viewFile/6258/5782> (2012-05-20)
- Salö, Linus, 2010: *Engelska eller svenska? En kartläggning av språksituationen inom högre utbildning och forskning*. Stockholm: Språkrådet.
- Sveriges riksdag, 2012: Språklag (2009:600). http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Spraklag-2009600_sfs-2009-600/ (2012-05-20)
- Trost, Jan, 2010: *Kvalitativa intervjuer*. 4 (omarb.) uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Wallerstein, Immanuel, 1981: Concepts in the social sciences: Problems of translation. i Gaddis Rose, Mary (red.) *Translation spectrum: essays in theory and practice*. Albany: State University of New York Press. S. 88–98.
- 2004: *World-systems analysis: An introduction*. Durham & London: Duke University Press.
- Värna språken – förslag till språklag. Betänkande av Språklagsutredningen, Stockholm 2008 (SOU). <http://www.regeringen.se/content/1/c6/10/09/59/4ad5deaa.pdf> (2012-05-11).

Elektroniska källor

ACLS, 2012a: <http://www.acls.org/> (2012-05-20)

– 2012b: <http://www.acls.org/about/Default.aspx?id=448> (2012-05-20)

– 2012c: <http://www.acls.org/programs/Default.aspx?id=642> (2012-05-20)

BusinessDictionary.com, 2012: www.businessdictionary.com (2012-05-20)

Joshua Price, 2012: http://cpic.binghamton.edu/Joshua_Price.html (2012-05-19)

Nationalencyklopedin, 2012: <http://www.ne.se> (2012-05-20)

Språkrådet, 2012: <http://www.sprakradet.se> (2012-05-11)

TNC Terminologcentrum, 2012: <http://www.tnc.se>. (2012-05-11)

UCLA, 2012: http://www.humnet.ucla.edu/humnet/slavic/faculty/heim_m.html (2012-05-19).

Intervjufrågor: Lisa Sjösten – *Sydteori*

1) Hur länge har du arbetat som översättare och hur många böcker har du översatt?

2) Vilken typ av texter och inom vilka ämnesområden har du översatt?

3) Vilken typ av texter översätter/korrekturläser du mest?

4) Val av begrepp: Hur har du gått tillväga när du har valt följande begrepp? Har det funnits flera alternativ att välja mellan?

"västförgiftning" (s. 147) (i originalet "Westoxication")

"västvärlden" (i originalet "the West")

"västerniserad" (s. 154) (i originalet "Westernised")

5) Nyskapande av begrepp: Kan du säga något om eventuella överväganden och svårigheter när det gäller följande begrepp?

"generaliserande etnografi" (s. 30) (i originalet "grand ethnography")

"grobalisering" (s. 78) (i originalet "grobalisation")

6) Hur resonerar du kring bruket att sätta fotnoter eller förklarande parenteser? Följdfrågor:

Tycker du att det är bra/dåligt, är det något du gärna gör eller något du försöker undvika?

I *Sydteori* förekommer fotnoter på följande ställen:

s. 30 "grand ethnography"

s. 78 "grobalization"

s. 79 "ethnoscapes" etc.

s. 209 "the production of life"

s. 238 "dispossession"

7) Hur resonerar du kring bruket att använda engelska ord i svenska texter?

Följdfrågor: Är det mer motiverat i vissa genrer/texttyper än i andra (i så fall vilka)? Har du märkt någon förändring över tid när det gäller användning av engelska begrepp i texter du korrekturläser eller ditt eget användande av engelska begrepp i texter du översätter?

I *Sydteori* har jag bara hittat en (delvis) engelsk term, "rational choice-teori" (s. 230),

men vill också diskutera det försvenskade "NGO:er" (s. 255).

- 8) Kan du resonera kort kring behovet av förkunskaper inom ämnesområdet när man översätter?
- 9) Vilken sorts sökningar efter begrepp har du använt under arbetet med den här texten?
- 10) Har du kontaktat några experter på något ämnesområde under arbetet med översättningen?
- 11) Har förlaget påverkat din översättning (både generellt och specifikt för den här boken)? Har de kommit med några krav i förväg? Har de kommit med krav på förändringar i efterhand?

Intervjufrågor: Sven-Erik Torhell – *Västerlandets österländska ursprung*

1) Hur länge har du arbetat som översättare och hur många böcker har du översatt?

2) Vilken typ av texter och inom vilka ämnesområden har du översatt?

3) Vilken typ av texter översätter du mest?

4) Val av begrepp: Hur har du gått tillväga när du har valt följande begrepp/uttryck? Har det funnits flera alternativ att välja mellan?

”västerlandet och österlandet” (s. 19) (i originalet ”West and East”)

”den imperiala civilisatoriska missionen” (s. 235) (i originalet ”the imperial civilising mission”)

”implicit och explicit rasism” (s. 236) (i originalet ”implicit and explicit racism”)

5) Nyskapande av begrepp: Kan du säga något om eventuella överväganden och svårigheter när det gäller följande begrepp:

”resursportföljer” (s. 160, 178) (i originalet ”resource portfolios”)

6) Hur resonerar du kring bruket att sätta fotnoter eller förklarande parenteser? Följdfrågor:

Tycker du att det är bra/dåligt, är det något du gärna gör eller något du försöker undvika?

Exempel på parentes från *Västerlandets österländska ursprung*:

s. 101 ”huvudhandeln (*mainstream trade*)”

Exempel på fotnot från boken *Diskurs*:

s. 81 ”representationer”

7) Hur resonerar du kring bruket att använda engelska ord i svenska texter?

Är det mer motiverat i vissa genrer/texttyper än i andra (i så fall vilka)?

Har du märkt någon förändring över tid när det gäller användning av engelska begrepp i texter du korrekturläser eller ditt eget användande av engelska begrepp i texter du översätter?

Exempel på engelska ord från *Västerlandets österländska ursprung*:

s. 99 ”*senior partners*”

s. 207, 209 ”NIC-land”, ”NIC [*newly industrializing country*]-land” (i originalet ”newly industrialising country”, ”newly industrialising country”)

8) Kan du resonera kort kring behovet av förkunskaper inom ämnesområdet?

9) Vilken sorts sökningar efter begrepp har du använt under arbetet med den här texten?

10) Har du kontaktat några experter på något ämnesområde under arbetet med översättningen?

11) Har förlaget påverkat din översättning (både generellt och specifikt för den här boken)? Har de kommit med några krav i förväg? Har de kommit med krav på förändringar i efterhand?

Intervjufrågor: Caroline Boussard

- 1) Vad är din (yrkesmässiga/akademiska) bakgrund?
- 2) Hur länge har du jobbat på Studentlitteratur som förläggare?
- 3) Vad har ni på Studentlitteratur för inställning till engelska ord i svenska texter?
Jag har tittat på boken *Politik och utveckling i en globaliserad värld* av Jönsson, Jerneck, Arvidson (2011), som innehåller många engelska ord, t.ex. ”empowerment”, ”agency”, ”mainstreaming” och ”NGO:s” (alla exemplen från sidan 110). Om du känner till den här boken - ligger det några överväganden från Studentlitteraturs sida bakom användandet av de engelska orden?
- 4) Har ni som förlag några språkvårdsambitioner (kontakter med språkvårdsinstitutioner eller någon egen policy)?
- 5) Hur ser ni på Studentlitteratur på vikten av att översätta samhällsvetenskapliga texter till svenska?
- 6) Varför beslutade ni er för att översätta *Sydteori*?
- 7) Har ni från förlagets sida några direktiv när det gäller val av begrepp, som förmedlas till exempel till översättare?
- 8) I *Sydteori* förekommer ordet ”rational choice-teori”. I en annan nyutgiven bok (från Studentlitteratur), *Sociologisk teori* av Gunnar Aakvaag (2011) kallas samma teori för ”Teorin om rationella val (TRV)”. Jag vill gärna diskutera begreppet och om förlaget har någon möjlighet/önskan att påverka valet av sådana begrepp.
- 9) Hur mycket påverkar fackgranskaren valen av begrepp i er kurslitteratur? Är det olika för olika ämnesområden? Hur väljs fackgranskaren ut?
- 10) Hur ser ni på vikten av översättarens förkunskaper inom ämnesområdet?

Intervjufrågor: Catrin Lundström

- 1) Hur många böcker har du fackgranskat?
- 2) Vad har du för bakgrund akademiskt (studier, forskning)?
- 3) Hur ser du på bruket att använda engelska ord i svenska texter?
(I *Sydteori* förekommer t.ex. ”*rational choice*-teori” och det halvengelska ”NGO:er”)
- 4) Förekommer det mycket engelska begrepp (i svenskan) inom ditt akademiska område?
- 5) Tycker du att översättare av samhällsvetenskaplig litteratur bör vara experter på ämnet de översätter?
- 6) Har du några kommentarer om begreppet ”västförgiftning” - översättning av ”Westoxication” - (alternativt ”grobalisierung” - översättning av ”grobalisation”) som används i *Sydteori*?

Intervjufrågor: Henrik Gundenäs

1) Hur kan/bör man översätta begreppet ”gouvernementalité”/”governmentality”?

Har du själv översatt det på olika sätt - i så fall hur, och vad är det som har påverkat dina översättningar?

2) Har du någon åsikt om bruket att använda engelska begrepp i kurslitteratur på svenska? (I en nytgiven bok från Studentlitteratur, *Politik och utveckling i en globaliserad värld: En introduktion* förekommer ord som ”empowerment”, ”agency”, ”mainstreaming” och ”NGO:s” genomgående på engelska. Boken är skriven på svenska).